

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 126 2005

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2006 och för recensioner 1 september 2006.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapetets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 91-87666-23-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2005

Kampen om eftermälet

Stiftelsen Övralid och Heidenstams sista vilja

AV ANDREAS NYBLOM

”Jag lever som en skugga
där mina minnen leva”

Ur: ”Hemmet”, *Dikter* (1895)¹

Till det yttre påminde Verner von Heidenstam både om häst och om rovfågel menade Gustaf Fröding i en betraktelse vid 1800-talets slut.² En tid senare tyckte signaturen Huck Leber att han fyllde samma nationella bestämmelse som renarna på Skansen, det vill säga att uppställa en lättfattligt markerad profil mot världsrymden.³ Och det var knappast troligt, menade Mauritz Hellberg, att Heidenstam skulle ha nått sådana framgångar om han varit en liten skallig griskulting med mage och hjulben.⁴ Djurliknelserna rymmer något av det främlingskap som ofta följde Heidenstams förnäma gestalt i det offentliga rummet. Samtidigt som han av många hyllades som en av de främsta av sin art med penna i hand, syntes han vara av en främmande natur. Ännu då han sedan länge lämnat det publika livet bakom sig omsvävades hans namn och person av besljöjande föreställningar. Endast det fåtal personer som under Heidenstams sista år fick chansen att komma in bakom kulisserna kunde förstå att han åldrats och försvagats. När Bertil Malmberg 1937, som en av de sista egentliga besökarna på Övralid, träffade Heidenstam kunde han inte undgå att se att hans andekraft var klart nedsatt och att hans medvetande var i upplösning: ”Han var alltjämt högre, och rak, ståtlig att skåda, icke olik en gammal sjuk älg”, berättade Malmberg.⁵ Från ståtlig rovfågel till skröplig älg alltså – kanske var det lättare att se den store skaldens likheter med djuren än med människorna. Hur som helst hade den upphöjda positionen en uppenbar baksida, nämligen den att inte fullt ut förunnas ett liv som människa.

Från och med debuten med diktsamlingen *Vallfart och vandringsår* våren 1888 var Verner von Heidenstam (1859–1940) en offentlig varelse. Han hälsades välkommen som skald såväl av kritiker som av väletablerade författare med namn som Snoilsky, Rydberg och Topelius. Därefter skulle allt vad han företog sig, också utanför dik-

tens värld, väcka uppmärksamhet och vävas in i berättelsen om författaren. Oppositionen mot åttitalets naturalism gjorde honom snart till ledargestalt för en ny författargeneration, en roll för vilken han tilldelades Nobelpriset i litteratur 1916. Året dessförinnan hade han publicerat *Nya dikter* (1915), den bok som skulle bli hans sista. De första verken – debutdikterna, romanen *Endymion* (1889) och den monumentala *Hans Alienus* (1892) – hade präglats av teman om livsglädjen och av färgrika skildringar av Orienten. Viktigast för Heidenstams växande berömmelse blev emellertid den nationella och historiska strömning som präglade hans fortsatta produktion; verk som *Karolinerna I–II* (1897–98), *Heliga Birgittas pilgrimsfärd* (1901) och *Folkungaträdets* två delar *Folke Filbyter* (1905) och *Bjälboarfvet* (1907). Hans 50-årsdag 1909 uppmärksammades som en nationell högtidsdag och innebar en kulmen för Heidenstams roll som hövding och nationalskald. Hans offentliga ställning hade förvisso ifrågasatts tidigare men ett skarpare motstånd väntade i och med Storstrejken och Strindbergsfejden. Ännu några år skulle han vara verksam men efter *Nya dikter* inföll en period av tystnad som skulle vara intill döden 1940. Det var naturligt att Heidenstam på äldre dagar funderade över vilka avtryck han skulle komma att lämna efter sig. Mycket tyder på att han hade ambitioner att, såsom vid den stor slagna födelsedagsfesten 1909, även planera och regissera sin egen sorti. Egen oförmåga och andras intresse för de värden hans namn bar på gjorde att ödet ville anorlunda. Något större inflytande över den egna övergången till kulturarv fick han inte.

Efter Heidenstams död tvingades de som givits makten över hans minne ta ställning till vilken bild av författaren som skulle föras vidare. Skulle Heidenstams historia berättas i sagans förtrollande form, eller skulle han till slut framträda med en människas alla kännetecken? I gränslandet mellan den privata sfären och den offentliga rollen och verksamheten utspann sig redan under Heidenstams sista levnadsår men framförallt tiden närmast efter hans död intriger och strider som handlade om utformningen av hans eftermäle. Bland dem som hade stort inflytande över vilken bild av honom som skulle komma offentligheten till känna, bildades snabbt två läger. Båda var lika angelägna om att vårda författarens minne på ett pietetsfullt sätt, men då den ena parten ville överrätta så mycket information som möjligt till allmänheten, förefaller de verkliga förhållandena ha uppfattats som alltför banala av den andra parten.

Stiftelsen Övralid som bildades efter Verner von Heidenstams död för att förvalta hans egendom och litterära kvarlåtenskap, fick ingen lätt uppgift. Genast uppstod konflikter mellan styrelsemedlemmarna om hur Heidenstams yttersta vilja skulle tolkas. Och ett bråk som skulle pågå under nästan ett decennium inleddes. Olika uppfattningar om Heidenstams hälsotillstånd och privatliv under de sista åren fick

konsekvenser för vilken vikt hans testamente och tidigare uttalade önsknings skulle tillmätas. Skulle till exempel Övralid bli en hedersbostad för författare eller ett mau-soleum över den store skalden? Att det som utspelade sig inom Stiftelsen Övralid bar på alla tänkbara dramatiska ingredienser visar det faktum att intrigerna på Övralid, redan i samtiden, blev komedi i tre akter på nationalscenen. Carlo Keil-Möllers *Den stora skuggan* hade premiär på Dramaten den 9 april 1943.

I nyckeldramat har nationens store diktare Harald Båge på Bågehus efter sin död förvandlats till ”den stora skuggan”. En stiftelse har satts att omhänderta hans litterära kvarlåtenskap och göra hans hem till en nationell vallfartsort. Litteraturprofessorn Botelius söker efter försvunna dikter som snart överlämnas av skaldens misskända älskarinna, Helena Gardone, som önskar publicera dikterna för att ge upprättelse åt sig själv och sin kärlek. Skaldens svägerska Överstinnan Båge, som också haft ett förhållande med författaren och fött hans barn, hade förlätt honom att göra sig kvitt fru Helena, den enda som på allvar betytt något för honom. Harald Båge hade emellertid aldrig glömt Helena och avskedet från henne vållade en ihållande smärta. Medan den svensk-italienska femme fatalen Helena Gardone uppenbart var karikerad på Kate Bang, Heidenstams sista kärlek, tolkades den intriganta svägerskan Elsa Båge som ett konglomerat av alla de kvinnor som ansåg sig ha stått Heidenstam närmast.⁶ Svartsjukedramat mellan de två kvinnorna gjorde succé under 17 föreställningar i gestaltning av Tora Teje och Harriet Bosse. Den verklighet som låg till grund för Keil-Möllers pjäs var i samtiden bekant endast för ett fåtal. Bara de initierade kunde i dramat urskilja verkligheten från det som var dikt.⁷

Vad som egentligen utspelade sig under Heidenstams sista år och under Stiftelsen Övralids första tid har i allt väsentligt förblivit fördolt även om händelserna i korthet behandlats i samband med forskning rörande personer som Fredrik Böök och Emilia Uggla.⁸ Flera av de inblandade parterna skulle komma att lämna utförliga redogörelser för hur de uppfattade skeendet. Av naturliga skäl är de tydligt präglade av personliga ställningstaganden i konflikten och deras källvärde kan diskuteras. Till sammans med ytterligare belysning från brevmaterial som idag finns tillgängligt i olika arkiv, är det emellertid möjligt att göra sig en bild av vad som skedde under Heidenstams sista år och Stiftelsen Övralids första tid. I Övralidsarkivet som sedan 1984 inryms i Linköpings stifts- och landsbibliotek finns ett rikt material om den aktuella perioden. Jag har också tagit del av brev och dokument som ännu förvaras på Övralid. De få spår intrigerna lämnade i offentligheten hittas enkelt i Allan Ranius värdefulla *Verner von Heidenstam. En bibliografi* (2002). Läget är idag ett annat när det gäller de inblandade personerna och deras anhöriga. Tidigare har man på grund av hänsyn till levande personer tvekat inför uppgiften att studera vad som flera gånger kallats för ”den där obehagliga historien”. De händelser av högst privat

karaktär som historien berör hade knappast heller förtjänat att lyftas i dagen om det inte varit för att de en gång verkligen förstörades och nyttjades på sätt som fick konsekvenser både för Heidenstam, under hans sista år i livet, och för hans eftermäle. Endast med klarspråk, öppenhet och utförlighet kan det som en gång skedde under skydd av en förståelig men missbrukad diskretion redas ut och förklaras. Det har sitt intresse inte bara på ett personhistoriskt plan, eller som bakgrundshistoria för Stiftelsen Övralid, utan också som ett tydligt och dramatiskt exempel på hur en oenighet om en stor kulturpersonlighets eftermäle i värsta fall kan utveckla sig.

Den yttersta viljan

I det testamente som Verner von Heidenstam 21 oktober 1937 undertecknade ”med sunt och fullt förstånd och av fri vilja”, stod att han ville begravas på Övralid och att hans kvarlåtenskap skulle tillfalla en stiftelse benämnd ”Stiftelsen Övralid”. Bland annat skulle denna stiftelse se till att behövande personer i Heidenstams hemkommun, Nykyrka, fick fri sjukvård samt att kommunen gavs medel för att tillgodose sådana sociala och kulturella behov som den annars inte hade någon möjlighet att sörja för. Stiftelsen skulle vidare bevara författarens hem i oförändrat och väl underhållet skick samt ge allmänheten tillträde till egendomen. Dessutom skulle understöd och belöningar utdelas till svenska författare och till svenska forskare inom de vetenskaper, som särskilt intresserade Heidenstam – det som 1945 första gången skulle utdelas som Övralidspriset. Enskilda förmånstagare saknades inte helt i testamentet. Stiftelsen Övralid skulle årligen betala ut ett underhåll till Heidenstams son Nils Belfrage samt till trotjänarinnorna Frida Andersson och Ida Eriksson och till Heidenstams chaufför Hjalmar Sandell, vilka också fortsättningsvis skulle sköta sina uppdrag på gården.

Testamentet gav också mer i detalj besked om hur den i och med Heidenstams död grundade stiftelsen skulle se ut. Styrelsen skulle bestå av tre personer. Landshövdingen i Östergötlands län skulle vara ordförande. De två övriga platserna i styrelsen skulle besättas av den dåvarande landshövdingen Karl Tiselius hustru Ellen, och av antikvarien Otto Frödin (1881–1953). Heidenstam och Frödin hade träffats i samband med de arkeologiska utgrävningarna vid Alvastra som inletts omkring 1909. Frödin kom intill sin död att ansvara för utgrävningarna och fanns därför ofta i Heidenstams närhet. Frödin gav också inspiration till några av Heidenstams sista dikter, såsom ”Milstenen” och ”Bygdeborgen”.⁹ Under 1920-talet skrev de allt oftare till varandra. I november 1924 sände Heidenstam, som befann sig i Italien, en liten dikt till sin arkeologvän:

Hell dig, du finnare, du ärke-
arkeolog i tvenne skilda land!
Må lyckans spade stanna i din hand
och guldets glimma, när du siktar sand.
Bemärk, du märkesman, det märkta märke,
som bär vår hälsning ifrån solens strand!¹⁰

Otto Frödin kom under Heidenstams sista år, liksom efter hans död, att spela en huvudroll i hanteringen av hans vilja. Från och med 1934, men särskilt under Heidenstams sista tre år, kom han att få allt större betydelse för författaren. Frödin var en flitig besökare på Övralid och i testamentet förordnades han till boutredningsman och verkställare av Heidenstams vilja. I januari 1938, då Heidenstam inte längre ansågs fullt tillräknelig, påtog han sig uppdraget som god man. Därigenom kom han att få ansvar för ekonomin och skötseln av egendomen men också för den korrespondens som Heidenstam inte längre hade krafter att sköta.¹¹

Under sina sista tre år levde Heidenstam i tilltagande ensamhet och utan någon kvinna vid sin sida. Hans liv hade annars varit omväxlande med många tillfälliga förhållanden, tre giftermål och lika många skilsmässor. Hans sista och, har det sagts, mest harmoniska förälskelse var den mer än trettio år yngre danskan Kate Bang (1892–1976). De träffades första gången i februari 1916 och kom sedan att tillbringa mer än 20 år tillsammans på Heidenstams Naddö, i Stockholm, Danmark, Tyskland, Schweiz och i Italien. I september 1925 slog de sig ned på Övralid vid Vättern i det hus som de tillsammans drömt om och förverkligat. Heidenstam kunde äntligen leva som privatmänniska. Det eleganta huset blev aldrig någon diktarboning förutom att byggnaden i sig, såsom Fredrik Böök uttryckt det, var Heidenstams sista stora dikt i sten. Här kunde han, enligt Böök, vara sig själv utan pose och utan att omgivas av smicker. Han kunde utveckla nya, mer ömma sidor av sin personlighet.¹² Gården var Heidenstams och Kates gemensamma hem under tolv år. Sensommaren 1937 skedde emellertid någonting som kom dem att skiljas för alltid. Och deras separation skulle komma att kasta svårskingrade skuggor lång tid efter Heidenstams död. ”Ensam är jag född och ensam skall jag dö” hade Heidenstam en gång diktat och så skulle det bli.

Enligt ett första, handskrivet testamente från 1933 skulle Kate Bang bli Heidenstams arvtagare och om hon skulle avlida innan testamentet verkställts skulle ”bedstefars” tillgångar tillfalla hennes barn Karen och Jörgen som ofta vistats på Övralid. Tre år senare upphävdes emellertid denna önskan då ett nytt testamente gjorde gällande att hans kvarlåtenskap skulle tillfalla en stiftelse och att Övralid skulle bevaras i oförändrat skick men att Kate Bang under sin livstid kunde fortsätta leva där och uppbära avkastningen av förmögenheten. Hon skulle dessutom vara en av tre ledamöter i stiftelsens styrelse.

I det slutgiltiga testamentet som upprättades i oktober 1937, ett par månader efter brytningen med Kate, var lydelsen densamma som tidigare med undantaget att Kate Bang inte längre omnämndes. Hon hade uteslutits från varje rätt till Heidenstams kvarlåtenskap och till sitt eget hem. Personer som vid denna tid fanns i Heidenstams närhet menade att hans bestämda vilja var att Kate Bang aldrig mer skulle få återvända till Övralid. Samtidigt väcktes misstankar hos andra vänner till författaren, vänner som inte var bekanta med den åldrade Heidenstam. Dessa personer ville inte acceptera att Heidenstam varit vid sunt och fullt förstånd, varken vid separationen eller då det testamente undertecknades i vilket Kate Bang helt lyste med sin frånvaro.

Misstankar och nya strategier

Heidenstam undertecknade sitt sista testamente på Övralid den 21 oktober 1937. Dokumentet lades därefter i ett konvolut som förseglades med lacksigill och fyra dagar senare genomfördes i Linköpings rådhusrätt förhör med testamentsvittnena, Heidenstams grannar jordbrukaren August Henning Carlsson i Järsäter och byggnadssnickaren Carl Löfqvist i Sjöhagen. Därmed var testamentet klart. Otto Frödin som var bofast på Lidingö i Stockholm var närvarande och passade senare under dagen på att besöka landshövdingen Karl Tiselius (1875–1954) på slottet i Linköping. Tiselius, som tillsammans med sin hustru ofta umgåtts med Heidenstam och fru Bang och som enligt det nu verkställande testamentet skulle komma att bli Stiftelsen Övralids ordförande, hade hört talas om att Kate Bang nyligen utestängts från Övralid. Han frågade därför Frödin om den senaste tidens händelser. Flera saker i samtalet fann Tiselius märkliga. Bland annat hade Frödin sagt att Heidenstam vid denna tid ”inte var i stånd att på egen hand skriva det enklaste brev”. När Tiselius någon dag senare fick reda på att Heidenstam just undertecknat ett testamente, fattade han misstankar om att det hela inte gått rätt till. Fredrik Böök tolkade det senare som att Frödin å sin sida fått en känsla av Tiselius kritiska inställning. Bara några dagar efter Tiselius och Frödins samtal undertecknades nämligen ett tillägg till testamentet varigenom landshövdingen och hans hustru uteslöts ur stiftelsens styrelse. Istället skulle nu deras platser fyllas av upptäcktsresanden Sven Hedin och grevinnan Alice Trolle.¹³

Bööks misstanke bekräftas av två brev från Frödin till Heidenstam skrivna dagarna efter mötet med landshövdingen. Den 26 oktober berättade Frödin att testamentet dagen innan blivit klart och bevittnat. Han berättade också om sitt långa samtal med landshövdingen:

Du kan tro att jag blev något till öfverraskad när jag af honom fick höra, att Kate varit där *ett par dagar förut*. Hon hade till den grad lyckats öfvertyga honom om sin oskuld och din skuld, att jag hade mycket svårt att få hans uppfattning härom modifierad – i någon mån, först när jag redogjorde för samtalen på Grand Hotell här i Stockholm och för Aagesens bref, tog han intryck; jag framhöll med skärpa att däraf tydligt framgick, att det endast var Övralid och din förmögenhet, som var målet för hennes sträfvan och formen för den 'upprättelse' hon kräfde. Landshöfdingen trodde, att hon skulle vara nöjd med en uppgörelse "i vänliga former": ett afskedsbref och ett sista sammanträffande. Jag sade honom att detta *icke* var det väsentliga för henne att nå, utan antingen dispositionsrätten till Övralid och din förmögenhet eller också förslagsvis 100.000 kronor. Jag sade dessutom att jag nu fruktade, att ett personligt skrivet bref från dig till henne skulle kunna utnyttjas som ett vapen mot dig i den propaganda, som jag vet bedrifves från det hållet rörande ditt sinnestillstånd. Jag framhöll hur djupt hon kränkt dig framförallt genom sitt prat om din 'sindsykdöm' och om din gamla trotjänarinna, men äfven genom sin brist på hänsyn och vänlighet mot dig under senare år.

Enligt Frödin erkände landshövdingen till slut att det varit nyttigt att också få höra en framställning om saken från den andra sidan. Och därför menade Frödin att hans besök hos Tiselius varit till nytta. Frödin var nämligen mycket upprörd över Kate Bangs handlingssätt. Till Heidenstam skrev han: "Här far hon omkring och mobiliserar icke blott sina vänner utan äfven aflägsnare bekanta och gör systematisk propaganda för sin oskuld medan hon utmålar dig som en ondskefull och brutal varelse; hon däremot är den kränkta oskulden som efter 21 års samlif kastats på dörren som en piga!" Frödin berättade också att han sagt landshövdingen att ett fredligt sammanträffande mellan Verner och Kate hade kunnat ordnas om hon hållit sig lika lugn som Verner efter upplösningen i augusti. "Såsom ställningen nu är", skrev Frödin till Heidenstam, "fruktar jag att såväl ett bref från dig som ett sammanträffande skulle kunna utnyttjas i striden mot dig. Om du nämligen skulle förifra dig och bli häftig kan detta – om vittnen finnas – komma utnyttjas och tolkas som bristande sinnesbalans. Dessutom fruktar jag att ditt hjärta ej skulle tåla vid en sådan påfrestning. Annars skulle jag vara den första att önska ett vänligt afsked mellan Er, och hoppas att det skall kunna ordnas därmed, när någon tid fått gå. Men ej nu tror jag det är klokt att tänka därpå. Därför *försiktighet* och framför allt *lugn!*"¹⁴

Den sista oktober, endast en vecka innan den testamentariska tilläggs handlingen skulle komma att undertecknas, hade Frödin smält intrycken från sitt möte med landshövdingen och till Heidenstam skrev han:

Jag har rätt mycket tänkt på hur styrelsen för din stiftelse nu skall besättas i ditt testamente. Ty efter mitt Linköpingsbesök har ju situationen blifvit mycket förändrad. Det

kan knappast vara öfverensstämmande med *dina* intressen att den *nuvarande* landshövdingen och hans fru äro placerade i styrelsen eller af dig utsedda att inträda i densamma; ty vi skola hoppas att du ännu skall få lefva många år och stiftelsen sålunda ej på länge träda i funktion. Men man vet ju ej hvad som kan inträffa och lyckligt vore det ju icke om två personer, som så bestämdt ställt sig på Kates sida, skulle bli de dominerande i stiftelsens styrelse”.

Frödin föreslog att paret Tiselius skulle ersättas av Sven Hedin och Alice Trolle. Om den senare skrev han: ”Vi talade ju redan om henne, så snart du var bestämd att ändra ditt testamente; men vi trodde då att det för undvikande af prat (att hon velat utmanövrera Kate från Övralid) vore bäst att hon ej ersatte henne i styrelsen. Men vill hon själf – hvilket jag trodde mig förstå när jag igår talade med henne i telefonen, så är det ju en utmärkt representant för dina intressen, ju den bästa möjliga.”¹⁵ Den 4 november skrev Frödin att han gladdes sig över att Heidenstam accepterat hans förslag och tre dagar senare var ändringen genomförd.

Frödin träffade inte endast landshövdingen för att ge vad han menade var Heidenstams version av vad som hänt mellan honom och Kate. Han sökte i själva verket lika ihärdigt efter stöd för sin övertygelse som Kate gjorde för sin. I början av november skrev Frödin till Heidenstam för att berätta om ett samtal han haft med Karl Otto och Lisen Bonnier. Bonnier hade ringt dagen innan och bett om att få träffa Frödin, vilken tackat ja eftersom han kände på sig ”att här behöfdes Kates minor desarmeras”. Frödin skrev vidare: ”Jag har nu kommit ifrån det två timmar långa samtalet, som säkert blef till nytta. Kate hade naturligtvis varit där – redan för en månad sedan – och lagt fram *sin* syn på historien. De framhöllo att det naturligtvis var nödvändigt att äfven få höra den andra parten. Och det fingo de också. Jag märkte redan från början att de hyste verklig vänskap för dig, men icke förty måste de af mig få en grundlig orientering i historien för att rätt förstå, att du haft ett litet helvete under senare år. [...] Jag förstår ej Kate, som på detta sätt kan fara fram och göra propaganda för sin sak! Hon måste vara fullständigt utan stolthet, men – när man möjligen kan vinna en god ekonomisk valuta, så går väl stoltheten bort, hos somliga.”¹⁶

Breven från Otto Frödin visar att han engagerade sig starkt för att driva vad han uppfattade som Heidenstams ståndpunkt i fråga om brytningen med Kate Bang, samt att han aktivt medverkade till utformningen av testamentet och stiftelsen. Bakom hans ställningstaganden i kampen om Heidenstams anseende fanns en övertygelse om att Heidenstams hälsotillstånd måste hemlighållas – det var inget som skulle komma offentligheten till känna. I den frågan hade Kate Bang och Frödin tidigare varit överens, och när Kate nu förfäktade att Heidenstam var sinnessjuk och att detta var förklaringen till skilsmässan ansåg Frödin att det var förtal och elakhet. Hon var endast ute efter att dra ekonomisk vinning av den gamle författaren, menade han.

Oavsett hur väl Heidenstam insåg konsekvenserna av uppbrottet från Kate så föreligger, förutom vittnesmål om hans uttalade övertygelse därom, också hans egna ord. På en oansenlig papperslapp som finns bevarad i Övralidsarkivet har Heidenstam med den gamle och sjuke mannens krattiga handstil skrivit: ”Hon är alldeles struken i mitt testamente. Hon är redan struken i mitt testamente och skall aldrig få så mycket som en torva på Övralids mark.”¹⁷ Samtidigt kunde besökare intyga att det också under Heidenstams allra sista tid var omöjligt att inte lägga märke till hur mycket han egentligen höll av och saknade henne.¹⁸

Heidenstam bakom kulisserna

Flera år senare, då förhållandena under Heidenstams sista tid på grund av konflikterna inom Stiftelsen Övralid blivit mer kända, skulle vänner och släktingar till Heidenstam komma att vittna om hans nedsatta hälsotillstånd och försvagade intellektuella kraft. Längre lyckades Heidenstam, trots sitt försämrade tillstånd, upprätthålla ett slags yttre form för uppträdande och tal. Hans verkliga kondition skyldes effektivt av Kate och upptäcktes bäst då hon inte var hemma. Av personer som ändå lyckades få glimtar av den åldrade Heidenstam hävdades senare att han omöjligtvis kunde ha varit klar nog att inse konsekvenserna varken av brytningen med Kate eller av det därefter upptecknade testamentet. Samtidigt menade man att Otto Frödin i båda fallen varit en pådrivande kraft och att han på ett respektlöst sätt utnyttjat sin position som den gamle mannens trogne beskyddare.

Kort tid efter att Kate fått veta att hon inte längre var välkommen på Övralid besökte hon familjen Böök i Lund. Hon bad Fredrik Böök (1883–1961) besöka Heidenstam för att se i vilket tillstånd han var och eventuellt möjliggöra ett sammanträffande mellan henne och Verner. Böök, som var upprörd över hur den gamle vännen agerat gick motvilligt med på att resa och blev beklämd och förvånad över att finna Heidenstam i så dåligt skick. Den gamle författaren var enligt Böök helt ur stånd att följa ett allvarligt samtal. Det blev sista gången Fredrik Böök såg Heidenstam i livet.¹⁹ Efter hans död skulle Fredrik Böök emellertid, jämte Frödin, få stor betydelse för verkställandet av Heidenstams vilja och inte minst för formulerandet av hans eftermäle.

I tvåbandsmonografen *Verner von Heidenstam* (1945–46) menade Böök att det redan under 1920-talet bakom Heidenstams fortfarande vitala yttre dolde sig ett försvagat allmäntillstånd och en begynnande åderförkalkning. Under 1930-talet gick försämringen snabbare. Vänner berättade sorgset om att till och med så enkla ting som att klä sig, läsa klockan, skriva brev och svara på telegram låg bortom hans krafter. Heidenstam angreps av ogrundad misstänksamhet och fick oväntade humör-

svängningar. Plötsligt kunde gamla bekanta bli föremål för hotelser och avsky, för att en stund senare lika plötsligt omfamnas med värme. På grund av seniliteten framträdde också tillstånd av hänsynslös egoism, plötslig aggressivitet och behov av kritiklöst smicker.²⁰

Heidenstams yngre släkting Olof Robson (1904–1956) berättade att hans ”gamle glade onkel” allt oftare gick vilse under sina promenader och att han flera gånger uppträdde oförsiktigt med en revolver i sin hand. Ibland beskrev han hur han skjuttit ”gubbar” med den. Efter middagar kunde han rulla in matsilver i en servett och stoppa det i sin ficka med förklaringen att han annars var rädd för att det skulle bli stulet.²¹ För Robson, som efter Heidenstams död ville göra sig en bild av vad som egentligen hänt på Övralid under Heidenstams sista tid, föreföll det märkligt att någon kunde intyga att Verner var vid sunt och fullt förstånd den 7 november 1937 då tillägget till testamentet undertecknades. Tidigare hade han varit starkt förvirrad, och endast 22 dagar senare menade Frödin, som var ytterst ansvarig för det nya testamentet, att Verner var helt oredig och i behov av en god man. Olof Robson menade att en mycket markant förbättring måste ha skett månaderna oktober-november 1937 och sedan en ännu mer markant försämring mellan 7 november och 1 december.²²

Filologen Werner Wolf, som sedan 1929 haft kontakt med Heidenstam, besökte Övralid i mars 1937 och lade märke till en ny orolig sinnesstämning hos författaren. Hans krafter hade avtagit och det var som om han bara till hälften var närvarande. På natten drev Heidenstam sömlös omkring i huset. Wolf noterade även att Kates tillvaro blivit mer tröstlös och att hon föreföll mera resignerad. Samtidigt uppvisade Heidenstam en misstro mot henne. Han försökte förhindra att någon samtalade med henne på tu man hand, något som Wolf tolkade som att Heidenstam var rädd för att hon skulle tala med andra om hans tillstånd eller beklaga sig över honom. Meningen var att Werner Wolf snart igen skulle ha gästtat Övralid. Först i november fick han ett brev från en uppgiven Kate som meddelade att hon tvingats lämna sitt hem. ”Hon hade härdat ut så länge det gick – och hon skulle heller aldrig ha tänkt på att göra något annat, det är jag övertygad om”, skrev Wolf i boken *Dagar på Övralid* (1940). Det står också klart att Wolf efter sina besök kommit att fatta misstanke mot Otto Frödin: ”tyvärr hade det inte saknats fåfånga, kortsynta rådgivare, som systematiskt underblåst Heidenstams misstro mot henne; och det behövdes slutligen ingen större anledning än de sista, bittra orden, som aldrig få uttalas mellan människor som älska varandra, utan att allt ohjälpligt faller i spillror”. Goda vänner försökte visserligen ingripa för att ställa saker och ting till rätta, berättade han, men det var för sent. Kate drabbades av sjukdom och depression och med Heidenstam kunde ingen få kontakt. Han skrev inte längre några brev själv – ”andra tackade för hans räkning på tryckta kort”.²³

Heidenstams kusinhustru Ida Robson (1868–1951) besökte Övralid på hösten 1938. Då hon vid ett tillfälle pekade på en av Heidenstams gamla målningar från Sorrento som hängts upp i arbetsrummet, och sade sig känna igen den, svarade Heidenstam: ”Nej, den tavlan föreställer Vättern, den målade jag igår”. Fru Robson hade vid detta tillfälle på sig ett litet märke, som såldes med anledning av Kung Gustafs 80-årsdag. Heidenstam bad att få det och hon fäste det på hans rockuppslag. Då hon dagen efter kom tillbaka från en utflykt pekade Heidenstam på märket och frågade om hon inte tyckte att det var fint. Han berättade att han hade fått sig det tillskickat från Gustaf V. Det var konungens namnchiffer i äkta guld!²⁴

I juli 1939 reste *DN*-journalisten Barbro Alving till Övralid för att rapportera om hyllningarna av den 80-årige skalden. Heidenstam hade undanbett sig all uppvaktning. Ändå inställd på en intensiv dag av trängsel framför Övralid kom Alving att erfara en känsla av vemod, ”en inblick i ett slocknande väsen, en bruten storhet, där t. o. m. en reporter lade penna och block åt sidan”. En orolig Otto Frödin tog henne avsidet och bad om förståelse och diskretion. På eftermiddagen kom en bil från Motala som stannade i skuggan på husets baksida. I bilen hade Sven Hedin och hans systrar Alma och Emma samt grevinnan Fanny von Wilamowitz-Moellendorff färdats. Sven Hedin överräckte en hyllning från ledamöterna i Svenska Akademien. Hedin talade och avslutade högtidligt: ”I fosterlandets namn hyllar Er akademien...” Heidenstam som stod på trappan, stiligt klädd i sommarkostym och med ett leende på läpparna, tog ett par steg närmare Hedin och sa: ”Jag tycker vi ska träffas oftare!” Det var uppenbart för den besökande reportern att Heidenstam inte var på det klara med vad som utspelade sig omkring honom och hon insåg att detta inte kunde skrivas i tidningen.²⁵

Det hände också att Heidenstam själv bekräftade att ålderdomens krämpor gjort honom kraftlös. Någon gång 1932 besökte Lubbe Nordström Heidenstam och fann honom märkt av ålderns trötthet. Lubbe, som av Dramaten fått i uppdrag att skriva manus till ett spel med anledning av årets Gustav Adolfsjubileum ville att Verner skulle skriva en prolog. Heidenstam blev allvarlig, lade handen om sin nacke och sa: ”Det är slut här. Det är slut här.”²⁶ Heidenstam insåg också till slut att han aldrig skulle kunna färdigställa sina memoarer. I det manuskript till *När kastanjerna blommade* (1941) som förvaras i Övralidsarkivet ligger en lapp på vilken han med darrig hand skrivit: ”Här ligger bladen till min självbiografi – men jag är sjuk och kan visst ej fullfölja den ... Jag är förbi. Kanske Kate Bang kan ha tid att skriva den. Hon har redan skrivit ett kapitel i den.” Kate Bang skulle efter Heidenstams död, trots starkt motstånd, få stor betydelse för utgivningen av Heidenstams litterära kvarlåtenskap. Medan Frödin och andra med honom ansåg att det var oriktigt att hon över huvud taget tilläts befatta sig med något som rörde Heidenstam, hävdade andra, bland an-

nat med stöd från sådana anteckningar av Heidenstams hand som den ovan citerade, att hon var den enda som känt författaren de sista tjugo åren och att hon därigenom hade ovärderliga kunskaper som inte fick försummas.

Kate Bangs berättelse

I maj 1971 inlämnade Kate Bang sin redogörelse för Heidenstams sista år till Kungl. Biblioteket i Stockholm. Dokumentet hade hon färdigställt i april 1944, varför arbetet med det måste ha skett parallellt med *Vägen till Övralid* (1945) och *Övralid. Drömmens verklighet* (1946). Manuskriptet, som på Kate Bangs begäran förblivit otryckt, kan ha varit avsett som en tredje del i hennes berättelse om livet med Heidenstam.²⁷ Genom att inte förtiga något menade Kate att hon varit rättvis mot alla inblandade parter. En redogörelse blir ändå alltid subjektiv erkände hon: ”Det piner mig at det trods alt er blevet et forsvar for mig selv, men det er næsten uundgåeligt, og jeg søger at trøste mig med, at det er *sandheten* om en tragisk udvikling i et menneskeliv.”²⁸ Kate sände senare en kopia av sin redogörelse till Tor Bonnier som svarade: ”Det var ett skakande och otäckt dokument Du gav mig. Jag visste ju ungefär hur det hade gått till, men först nu fick jag riktigt klart för mig intrigspelet. Att Frödin var skurken, har både min far och jag förstått. Vi tyckte tidigt illa om honom och vår brevväxling angående ’Kastanjerna blomma’ ger klart besked.”²⁹ Bonnier erbjöd sig att publicera Kates redogörelse men hon valde istället att deponera det i arkivet med restriktioner för dess användning. Framställningen får inte offentliggöras men har i sanningens intresse överlämnats för att ge upplysning till framtida litteraturhistoriska forskare, har Kate Bang skrivit i ett bifogat brev.

Kate Bangs redogörelse visar att Heidenstam själv knappast var någon drivande kraft eller ens särskilt medveten när det gällde utformningen av det testamente som fastställdes i december 1936. Klargöranden om tillkomsten av detta testamente kastar även ljus över i hur hög grad det sista testamentet från 1937 var förankrat i en vilja uttryckt av Heidenstam. Mot slutet av april 1936 var Kate och Verner i Stockholm för att göra inköp och sköta bankaffärer. Frödin kom då till hotellet med avsikt att diskutera stiftelsefrågan. Kate menade att han var angelägen om att snabbt få till stånd ett papper på planerna eftersom Heidenstam var i så dåligt skick. Enligt Kate hade hon och Verner ofta talat om att Övralid efter bådas död skulle kunna fungera som ett slags hedersbostad liknande J.C. Jacobsens Æresbolig på Carlsberg eller lustslottet Lunde have (Marienlyst) norr om Helsingör. Tanken var vid denna tid att Kate skulle bilda en sådan stiftelse under sin livstid men det handskrivna testamentet 1933 innehöll ingenting om dessa idéer. Vid nyåret 1936 bad emellertid Heidenstam sin och Kates vän advokaten Vagn Aagesen (1866–1939) att utarbeta ett förslag

till stadgar för en sådan verksamhet. Aagesen svarade att han gärna hjälpte till men uttryckte också en tvekan inför Kate om att Verner verkligen skulle vara kapabel att precisera sina önskingar.³⁰ Aagesens koncept gjorde gällande att Heidenstams tillgångar skulle tillfalla en legatstiftelse med namnet ”Doktor Verner v. Heidenstams hjem for en svensk digter”. Övralid skulle enligt detta dokument bli livstidsbostad för en svensk författare. Efter Kates död skulle Svenska Akademien utse en författare som under minst åtta månader om året skulle ha sitt hem på egendomen.³¹

Kate Bang menade att Otto Frödin tidigare inte varit inblandad i frågor som rörde Heidenstams testamentariska planer. Med honom talade Heidenstam uteslutande om sådant som gällde gravplatsen. Frödin hade bland annat lovat att stenarbetare från Alvastra kunde hjälpa till med att utforma gravstenen. När Frödin fick höra talas om stiftelseplanerna blev han intresserad. Han föreslog att Övralid, istället för hedersbostad, skulle bli ett museum och att inkomsterna därifrån skulle användas till ett författar- och konstnärspris. Heidenstam ogillade förslaget eftersom han tyckte att det skulle se ut som om han försökte sörja för sin egen berömmelse. Men Frödin lade ständigt fram nya förslag som, enligt Kate, gjorde Heidenstam alltmer förvirrad och orolig. Till advokaten Allvar Elmström (1888–1977) skrev Frödin i slutet av juni för att berätta om den planerade stiftelsen och samtidigt be honom utforma ett testamente. Av brevet framgår att Frödin var medveten om att Heidenstam ogillade planerna: ”Dr. v. H. har varit och är alltjämt mycket tveksam ang. lämpligheten af att han själf i sitt testamente s. a. s. gör Stiftelsen. Han är rädd för att det skall tolkas som en önskan från hans sida att celebrera sig själf genom att föreskrifva att gården och speciellt hans hem skall bevaras i oförändrat skick så som de varit under hans lefnad. Och därför skulle han helst se, att fru B. kunnat göra Stiftelsen en gång i framtiden.”³²

Att upplåta kända författares och konstnärers bostäder till muséer och turistmål var en tanke som låg i tiden på 1940-talet. Den återväckta nationalismen under beredskapsåren gjorde nittitalsternas national- och hembygdsromantiska föreställningar särdeles aktuella och hem såsom Selma Lagerlöfs Mårbacka, Zorngården, Karin och Carl Larssons hus i Sundborn, Frödings födelsehem Alsters herrgård och Ellen Keys Strand kom att öppnas för allmänheten. Naturligtvis skulle nittitalets ledare och hövdinggestalt representeras på samma sätt.

När Otto Frödin under hösten 1936 kom till Övralid med Elmströms utkast till testamente ogillades förslaget av Kate, men hon rådde ändå Verner att acceptera det för att han skulle slippa besväras mer av det hela. Enligt Kate var det viktigaste för henne att Övralid skulle förbli hennes hem så länge hon levde. En sak var Heidenstam emellertid bestämd över måste ändras. Han tyckte att advokatens förslag var kallt och opersonligt och att det saknade vänliga ord om Kate, som ju skapat Övra-

lid i lika stor utsträckning som han själv. Heidenstam kunde inte själv formulera sig men tvingade Frödin att sätta sig vid skrivbordet och hjälpa honom uttrycka den kärleksfulla förklaringen om att Övralid var deras gemensamma skapelse och att de var överens om att huset skulle bevaras i sitt dåvarande skick också under Kates livstid. Kvällen slutade emellertid med ett raseriutbrott från Heidenstam. Han var säker på att Frödin räknade med att få personlig fördel av stiftelsen och i vredesmod kastade han böcker och saker i golvet. När Frödin visade sig grep Heidenstam en klädhängare som han slog honom med. Vid frukosten nästa dag fick han ett nytt utbrott som riktades mot Frödin.³³

Frågan om testamentet blev emellertid klar under hösten 1936 även om Frödin anförtrodde för Kate att han tyckte Heidenstam syntes vara ur stånd att upprätta ett sådant. Förhandlingarna skedde inte heller direkt med Heidenstam längre. Frödin skrev istället till Kate med förhoppningen att *hon* skulle bli nöjd både med dokumentet och stiftelseidén. Samtidigt påpekade Frödin att *han* skulle bli glad om Verner ville acceptera skrivelsen, trots att han inte längre förstod vad den handlade om: ”Det skulle ha glädd mig ofantligt om V. fått tillfälle att sätta sitt namn under dokumentet, när han både förstod klart hvad detta innehöll och äfven fullt gillade de tankar, som lågo därbakom.”³⁴ På samma sätt visar ett brev från advokaten Elmström till Frödin att utformningen av testamentet gick så att säga bakvägen. Heidenstam hade att ta ställning till andras formuleringar av hans vilja, inte tvärtom. Elmström skrev: ”Det glädjer mig att testamentet i stort sett nu vunnit Dr. von Heidenstams gillande.”³⁵

Det motiv som Frödin angav för sitt engagemang i utformandet av Heidenstams testamente var att han menade sig ha upplevt att Heidenstam särskilt under senare tid gett uttryck för en hög idealitet och en varm medkänsla för sina medmänniskor. Om Heidenstam själv skapade en sådan stiftelse som planerats skulle det, enligt Frödins mening, för kommande generationer bevisa att Heidenstam också i handling var en stor altruist.³⁶ Det var alltså en sådan bild av skalden som Frödin önskade föra vidare och göra beständig.

Till en början hade Kate Bang uppskattat den avlastning hon fick då Frödin erbjöd sig hjälpa till med diverse saker som rörde Övralid och Heidenstam. Om sommarna, då Frödin bodde i Alvastra, besökte han ofta Verner. Heidenstam fick förströelse och intresserade sig mycket för Frödins berättelser om det arkeologiska arbetet. Heidenstam hade emellertid svårt att acceptera att han behövde tillsyn och hjälp. När Frödin lovat besöka honom då Kate skulle resa till Danmark för sin systers silverbröllop 1934, svarade han på Frödins brev: ”Så nu kom det budet, att här kommer någon, som skall ha mitt namn på en lista. Jag är som ett jagat djur. Allt möjligt som ej rör mig, skall jag motas in i, oupphörligt skall jag skriva, skriva. Skriva på nå-

got, som ej angår mig. Jag är förbi".³⁷ Snart blev det uppenbart för Kate att Frödin betraktade Heidenstam mer eller mindre som en patient och i breven tyckte hon att han alltmer talade om Heidenstam som ett hjälplöst barn som inte klarade att reda sig själv. Men som en uppriktig vän lovade Frödin att hjälpa Kate genom att vara hos Verner så att hon periodvis lugnt kunde vara borta från Övralid. Frödin förstod också, berättade Kate, att det var hennes och Verners ambition att Heidenstam inför omvärlden skulle bevara sin hållning. Därför var det viktigt att Heidenstam var tyst eller sade så lite som möjligt och besök från journalister måste avväjas.

Kate menade att Frödin också var en uppriktig vän för Heidenstam så länge han förstod att vara tacksam för den hjälp han gav honom. Men när behovet av stöd och hjälp blev större, då hans senilitet blev allvarligare och han utvecklade en obehaglig svaghet för smicker och hyllningar, svängde Frödin om och Kate kunde inte längre känna sig lika trygg i hans sällskap. Frödin inbillade, enligt Kate, Heidenstam att han var kapabel att fullborda sina memoarer och dessutom en ny dikt-bok, trots att han, lika väl som hon, visste hur omöjligt det var för Heidenstam att skriva. Den gamle mannen lyssnade gärna till talet om att han inte var slut och han kämpade med sitt skrivande men åstadkom bara obegripliga lappar. Kate Bang lade också märke till att Frödin smickrade Verner personligen genom att kalla honom för "Skaldefursten" och Övralid för "Diktarboningen".

Hösten 1936 förvärrades Heidenstams tillstånd. Han blev ofta yr och talade oredigt. Enligt Kate oroades han av ett förslag från Ida Robson om att han skulle besöka sin första hustru på hennes 80-årsdag. Han blev sömnlös och ansattes samtidigt av farhågor om att Kate skulle komma att lämna honom. Kates vistelser i Danmark, då hon besökte sina barn och släktingar, väckte svartsjuka och ångest och han inbillade sig att hon hyste avsikter att gå ifrån honom. Kate, som naturligtvis försökte förstå varifrån dessa tankar kom, ansåg att det fanns mycket omkring honom som kan ha oroat och grumlat hans begrepp om verkligheten. Kates dotters förestående giftermål och flytt till Paris samt det faktum att det i planerna för stiftelsen inte längre talades om Kate, kan ha bidragit till förvirringen. Dessutom hade hans första hustru plötsligt återförts i hans medvetande. Heidenstams trotjänarinna Ida Eriksson intygade flera år senare att författaren ofta under åren innan separationen beklagade att fru Bang aldrig var hemma. När Ida någon gång, för att lugna honom, svarade att hon säkert snart skulle komma hem, utbrast Heidenstam bittert: Hon har Aagesen, det vet jag.³⁸ För Kate framstod det senare som uppenbart att Heidenstams ogrundade svartsjuka uppmuntrats av människor i den närmaste omgivningen och att han intalats att hon var på väg bort från honom.

Den första augusti 1937 kom Alice Trolle (1872–1953) på besök till Övralid. Hon erbjöd sig att stanna hos Verner så att Kate kunde följa sin son Jörgen till Danmark

och tillbringa en helg hos sin mor. Två dagar före avresan blev Kate vittne till en ”scen” mellan Verner och pigan Ida. Hon blev upprörd, liksom Heidenstam som ansåg att Kate spionerat på honom. Läkare tillkallades och Verner fick lugnande och kunde sova hela natten. Dagen därpå var han lugn och trött och följande morgon stod han på trappan och vinkade avsked till Kate och Jörgen. Det var sista gången de såg varandra. Heidenstams utbrott mot Kate skulle, såsom hon själv tolkade det, genom omgivningens försorg komma att förvandlas till en definitiv skilsmässa.³⁹ Bara någon dag efter avresan nåddes hon av ett telegram som löd: ”Återvänd ej tisdag – gör inga anstalter för återresa – brev följer.” I det brev som hon senare fick förklarade Verner att deras samliv blivit ohållbart och att det var nödvändigt att de skildes från varandra. De skulle tacka varandra för de goda åren och glömma de onda, skrev han. Det meddelades att hennes tillhörigheter skulle komma att tillsändas henne och att hon, om hon hade några särskilda önskemål skulle tala med Frödin. Brevet var skrivet med Verners handstil men Kate visste att han själv var oförmögen att formulera ett brev. Det stod klart för henne att han kopierat en förelagd text. Och då hon några dagar senare kom till Övralid fann hon i papperskorgen ett koncept skrivet med en kvinnas hand. Heidenstams brev hade också visat en blandning mellan gammal och ny stavning – själv skrev han nystavning medan Alice Trolle använde gammalstavning.⁴⁰

En liten skara av Kates och Verners tidigare gemensamma bekanta slöt en allt tätare ring kring Heidenstam och motverkade alla försök från Kate att komma i kontakt med honom. Den 10 augusti 1937 reste hon tillsammans med sin syster Ebba Thielsen till Övralid. På stationen i Mjölby stod Frödin för att säga att det var lönlöst att fara till Övralid. Heidenstam var inte hemma meddelade han och vägrade säga var han befann sig. Kate stannade två dagar på Övralid. På den tredje dagen ringde Alice Trolle till Frödin och sade att Heidenstam var orolig och måste få åka hem. Kate fick senare veta att de rest till Helsingborg för att besöka Emilia Ugglå. Kate ville stanna så att hon fick träffa Verner men alla omkring henne – såväl Heidenstams läkare som hennes egen syster – rådde henne att åka. Heidenstam skulle kunna drabbas av en ny hjärnblödning om de träffades, menade de. Hon lydde rådet, något som hon för alltid skulle ångra.

Verners yngre släkting, diplomaten Carl von Heidenstam (1876–1939) träffade Kate i Köpenhamn och förstod att hennes situation var besvärlig. Han lovade besöka Heidenstam på Övralid. I slutet av augusti reste han trots att han fått veta att han inte var välkommen. I Nykyrka stod Sven Hedins syster Emma och hejdade Carls bil och bad honom vända om. När hon förstod att han inte tänkte göra det, inskröpte hon att Kates namn inte fick nämnas. Carl fann Heidenstam otroligt slö och han hade en papperslapp i sin ficka som det stod anklagelsepunkter mot Kate

på. Heidenstam tog fram den och läste gång på gång. På lappen stod bland annat att Kate inte varit en god värdinna på Övralid och att hon påstått att han var sinnessjuk. Heidenstam förefaller med andra ord ha varit tvungen att intala sig själv att uppbrottet från Kate var riktigt. Efter sitt samtal med Verner var Carl emellertid övertygad om att den gamle mannen förstått att man handlat brutalt mot Kate och att det allmänt ogillades. Heidenstam var, enligt Carl, inte medveten om vad som skett. Allt skulle nog ordna sig bara Kate kom tillbaka, hade Heidenstam sagt. Senare under hösten 1937 berättade sköterskan Anna Jacobi för Frödin att Heidenstam var medveten om att Kate ville träffa honom. När hon frågat honom hur de skulle förhålla sig om Kate uppenbarade sig på Övralid, om hon fick komma in, hade Heidenstam svarat: ”nej, på inga villkor”.⁴¹

Det som av Frödin uppfattades som propaganda och svartmålning från Kates sida, var för henne alltmer desperata försök för att åter få träffa Heidenstam. Anna Jacobi skrev till Frödin dagarna omkring tillfället för testamentets undertecknande. Hon hade av friherinnan Vegesack fått veta att Kate var i Linköping och bodde på slottet samt att hon ville träffa Verner. Kate hade talat med friherinnan i telefon och ”gråtit och sagt att om hon bara fick träffa Verner skulle allt bli bra igen, Idas historia kunde hon ’överse’ med”, återberättade Anna Jacobi.⁴² Att Ida Eriksson, Heidenstams trotjänarinna sedan Naddö-tiden, på något sätt förälskat sig i sin arbetsgivare framgår av korrespondensen mellan Frödin och Anna Jacobi. Jacobis brev under hösten 1937 berättar om en allt svårare arbetssituation för Ida och de andra i huset. Ida vakade över Heidenstam dag och natt och försummade sin egen sömn. Heidenstam var ofta orolig och klädde på sig flera gånger om nätterna för att gå ut. Ibland kände han inte igen Ida, ibland fick han vredesutbrott mot henne och slog henne. En gång hade han sagt att han skulle döda henne om han haft en kniv. Ida verkar inte ha ryggat för den hårda behandlingen. Istället blev hon svartsjuk när en sjuksyster på nyåret 1938 anställdes för att sköta Verner. Till Anna Jacobi sade Ida att hon inte tyckte om ”när V är belåten med syster”.⁴³

Kates sista hopp om en försoning knöts till hennes dotter Karen. Hon skulle komma med flyg från Paris och skrev till ”bedstefar” att hon önskade besöka honom för att ta farväl. Till svar fick hon emellertid ett telegram som löd: ”Bortrest – kom inte.” Men Heidenstam var inte bortrest och brevet från Karen fick han aldrig se. Det hade rivits sönder i köket berättade ett hembitråde för Kate. Att det gick till så som Kate berättat bekräftas av ett brev från Anna Jacobi till Otto Frödin. Hon berättar att det kommit ett brev från Karen som önskade besöka Heidenstam på Övralid, ”varpå hon fick svar pr telegram: ’Bortrest. Kom icke’ och så Vs namn under”. Heidenstam blev hemskt upprörd, skriver Anna Jacobi, ”både ledsen och ond att aldrig få vara i fred, det är ju så synd om honom. Var snäll och låtsa *ej* om för V

att jag skrivit och berättat om detta, men jag kan ej låta bli att hålla Doktorn á jour med vad här händer. Nu vill jag värkligen önska att det finge stanna med detta, – att börja med lät det på V som om han tänkte ta emot dottern, och jag blev dödligt förskräckt, man vet ju inte vilka fallor de lägga ut. Jag undrar vad deras nästa tilltag skall bli”.⁴⁴ Till Heidenstam skrev Frödin några dagar senare att han var orolig över Karens och Jörgens planer på att besöka honom. ”Därmed afses naturligtvis endast att söka påverka dig att låta Kate återkomma eller åtminstone återinsättas i den ställning, som det förra testamentet gaf henne. Jag är rädd för att deras besök endast kommer att uppröra dig. Låt oss, du och jag, först rådgöra.”⁴⁵

Vänner till Verner som fått höra om separationen försökte påverka honom att få till stånd en försoning. Men brev som i sådant syfte sänts till Övralid kom inte till Heidenstams kännedom. I december 1937 berättade Anna Jacobi att det kommit brev från Herman Lagercrantz på Wirsbo bruk ”som nu fått höra om skiljemessan och ber V att ’ta första steget till att all bitterhet må drivas ut. Oförsonlighet och bitterhet ha en otäck förmåga att göra livet långt och mörkt. Vi bedja den Gud som vill älska och förlåta att han må välsigna Dig.’ Dessbättre läste ej V brevet och nu bränner jag det”, skrev fröken Jacobi.⁴⁶

Den 30 november 1937 skrev Kate till Ellen Tiselius att Carl von Heidenstam sänt henne en redogörelse för ett samtal han fört med Frödin. Denna beskrivning visar, skrev Kate, ”at det både er uværdigt og håbløst at kæmpe længere, der bruges for urene våben. Jeg har derfor svaret, at jeg giver op”. I samma brev berättade hon om hur hennes egen tillvaro blivit efter upprottet: ”Jeg bliver mer og mer trist og føler et så frygteligt savn. Jeg længes efter Övralid, efter H., efter mine gerning og mine pligter, efter Sverige – alt det, der blev mit liv i de mange, mange år. Jeg savner mine venner, her navnes aldrig mer et ord om alt det, der dog så nylig var hele min verden”.⁴⁷

Raderingen av Danskan

För dem som motarbetade Kate Bangs försök att nå en försoning med Heidenstam förefaller det ha funnits mycket som talade emot henne. Först och främst var det olämpligt om den långa illegitima förbindelse som knutit Kate och Verner till varandra skulle bli allmänt känd – en ogift kvinna skulle inte få bli hans änka och närmast sörjande. I viss mån lyckades väl också dessa åtgärder. Då relationen mellan Heidenstam och Kate Bang berörts, oavsett om det varit i personliga berättelser eller akademisk forskning, har det sällan eller aldrig talats om kärlek, passion och intim samlevnad. Hon omnämns istället med platta epitet såsom husfru, värdinna, livskamrat, ledsagarinna, sekreterare eller följeslayerska.

Till det som uppenbarligen räknades till Kates nackdelar hörde också hennes

nationalitet. Hon var danska och den svenska nationalskaldens hem skulle inte få hamna i utländska händer. Augusta Cassel (1870–1951), som Kate själv hade haft stort förtroende för, visade sig senare vara en av dem som häftigast motsatte sig hennes inblandning i sådant som rörde Heidenstam och Övralid. Amanuensen Martin A. Ohlsson, som blev en av Frödins förtroliga, berättade i mars 1942 för honom om ett samtal med Augusta Cassel. Fru Cassel, skrev Olsson, ”satte sig naturligtvis kraftigt, absolut, emot tanken på att *danskan* skulle taga Övralid – vår nationella vallfartsort i besittning”.⁴⁸ Kate Bang menade också själv att en del politiskt engagerade personer alltid närt en misstro mot henne på grund av att hon ansågs motverka Heidenstams tyskvänliga inställning och för att hon ville förhindra hans uppträdande som nationell symbol.⁴⁹ Också Alice Trolles memoarer visar att denna inställning tidigt rådde bland dem som intill slutet fanns vid Heidenstams sida. Innan Övralid var färdigbyggt vistades Kate och Verner ofta på Odinshöj i Danmark och även om Alice Trolle besökte dem där så var det enligt hennes mening fel att Verner inte befann sig i Sverige: ”Även om han själv trivdes utmärkt såväl på Odinshöj som i Danmark överhuvudtaget var han likväl *vår* och vi svenskar krävde honom tillbaka och ropade efter honom”.⁵⁰

Något som ytterligare kan ha bidragit till att Kate fortsättningsvis skulle motarbetas, var hennes ålder. Hon var fortfarande ung då Verner började närma sig slutet. När de skildes åt var hon inte mer än 45 år gammal. Om hon, såsom Heidenstam tidigare önskat, kommit att stanna på Övralid efter hans död hade de museala planerna fått uppskjutas med omkring 40–50 år. Och vid det laget skulle Frödin och de andra, som kanske räknade med att vinna symboliskt kapital genom att offentligt kunna uppträda såsom skaldens förtrogna, troligtvis själva vara borta från världen.

Då innehållet i testamentet efter Heidenstams död blev känt, uppstod frågan om huruvida fru Bang skulle komma att överklaga. ”Heidenstam var ju faktiskt inte tillräknelig hösten 1937, och det var lätt att bevisa att vittnena var inkompetenta”, menade man. Fredrik Böök avrådde henne från att överklaga medan juristerna Vagn Agesen och Carl von Heidenstam rekommenderat henne att göra det eftersom de ansåg att juridiska argument var det enda som skulle bita på Frödin. Men en rättegång skulle bringa i ljuset sidor hos Heidenstam som kunde skada hans minne och därför föredrog hon att tåga, berättade Böök.⁵¹

Sagan om Emilia Ugglå

Så snart det sista brevet sänts till Kate Bang var kontakten bruten. Heidenstams tankeverksamhet leddes bort från henne och en förnyad bekantskap inleddes med första hustrun Emilia Ugglå (1856–1938). Hon hade alltjämt fortfarit att hålla av och

beundra Heidenstam och hennes hem var närapå ett museum över den fränskilde maken. Hon hade sparat och ordnat hans fotografier, leksaker, kläder och böcker och varje dag läste hon ett stycke ur hans *Dikter*.⁵² Tjugofyra år efter skilsmässan besökte markisen Claes Lagergren Emilia i Helsingborg och noterade att hon kände till alla detaljer i Heidenstams liv sedan deras skilsmässa. ”Den lilla damen”, berättade Lagergren i sina dagboksanteckningar, ”tog emot oss med öppna armar och började genast tala om Verner med en stämma, som skälvde av tillgivenhet och trofasthet. Hennes ögon fylldes av tårar, då hon talade om honom, och samtidigt log hon genom tårarna.”⁵³ Hennes innersta förhoppning förefaller ha varit att hon en gång skulle få återförenas med sin Verner, så naturligtvis blev hon lycklig då hon på ålderns höst på nytt fick träffa honom och se hans Övralid.⁵⁴

I vilken utsträckning den förvirrade och sjuke Heidenstam förmådde uppskatta hennes sällskap är svårt att säga. Att han inte helt förstod är emellertid uppenbart. Snart efter ett av Emilias besök på hösten 1937 hade någon sagt till Heidenstam: ”Så roligt att Millan varit här!”, varpå han svarat: ”Det var inte Millan utan Millans mamma!”⁵⁵ För tjänstefolket i huset var det emellertid ett stöd att Emilia var där eftersom hon åtminstone stundtals kunde förströ Heidenstam. För Fredrik Böök framstod återföreningen senare helt och hållet som ett arrangemang ägnat att införa allmänheten knyta Emilia Ugglä till Övralid: ”Det var en populär myt, som skulle skapas, och som skulle undantränga den historiska sanningen, nämligen att Övralid byggts för fru Bang och samman med fru Bang.”⁵⁶

I slutet av 1870-talet hade Heidenstam förälskat sig i den tre år äldre Emilia Ugglä. Hon hade nyss förlovat sig med en ingenjör men snart lyckades Verner vinna hennes hjärta och i oktober 1880 gifte de sig. Relationen var sällan riktigt bra. Emilia var en hängiven och uppoffrande ”diktarhustru” men slutligen upplöstes giftermålet på grund av Heidenstams många äktenskapsbrott; den fleråriga kärleksaffären med Ellen Belfrage som resulterade i ett barn och som han i sin tur bedrog med en tredje kvinna (Ida Zetlitz) för att sedan inleda ett förhållande med den unga Olga Wiberg. I oktober 1893 upplöstes äktenskapet men ändå fortsatte Verner och Emilia i flera år att skriva kärleksfulla brev till varandra. Verner föreslog en tid efter skilsmässan att de skulle begravas tillsammans, något som Emilia tidigare önskat. Verner gick också med i Svenska likbränningsföreningen för att det skulle underlätta sammanförandet av deras stoft. I ett brev vid juletid 1894 skrev han kärleksfullt och makabert till Emilia:

I dag har det börjat snöga för första gången i vinter. Om tio eller tjugo år snögar det öfver din och min gemensamma grafkulle. Hvad vi då skola sofva godt. Det blir vår andra bröllopsnatt.⁵⁷

På Emilias 80-årsdag 1936 träffades de för första gången på många, många år och i augusti året därpå, samma dag som Kate kom till Övralid med sin syster, hade Heidenstam tillsammans med Alice Trolle rest till Helsingborg för att besöka henne. I september, då Kate inte längre fanns med i bilden, hämtades Emilia av Heidenstams chaufför till Övralid som hon så länge drömt om att få se. Hon stannade en vecka och fick fira sin 81-årsdag där. Heidenstam mårde förhållandevis bra just då, något som Emilia var övertygad om berodde på att "Danskan" kommit därifrån. Verner skulle nog bli frisk och kry bara hon fick ta hand om honom, skrev Emilia till sin syster Elin.⁵⁸ I början av december återvände hon för att tillbringa julen på Övralid. Frödin skrev dessförinnan till henne att Verner kunde behöva förströelse och uppmuntran: "Från dansk sida har man ej upphört med sina påtryckningar, icke egentligen direkta, men på omvägar, och detta har oroat honom, så att hans sömn har lämnat mycket öfrigt att önska."⁵⁹

Julvistelsen blev mindre behaglig. Heidenstams tillstånd hade försämrats. Emilia fick, liksom Kate tidigare, erfara hur tjänarinnan Ida gjorde oblyga erotiska närmanden mot sin husbonde. Med tjänstefolkets hjälp kunde Heidenstam emellertid i någon utsträckning upprätthålla ett umgänge med Emilia. Då julafton närmade sig ångslades Anna Jacobi över att Heidenstam var i så dåligt skick att hon inte kunde tala med honom om julklapp till Emilia: "Kanske om han på vårsidan blir bättre att han då vill ge henne en cheque i stället, det är ju inte lika roligt, men nu är det omöjligt."⁶⁰ På julaftonens förmiddag lyckades emellertid Anna med hjälp av Ida få Heidenstam att ge henne 100 kronor, "och det gick han med på och jag var så glad. Så gick han direkt upp och gav henne dem i ett kuverts och så fick han sina klappar uppe hos henne och då var han så belåten och glad." På kvällen åt de middag tillsammans och Emilia skämtade med Verner. Heidenstam, berättade Anna Jacobi, "såg så hemsk ut på ögonen men for inte ut mot henne". På juldagen träffades de inte och på annandagens morgon lämnade Emilia Övralid i ambulans och Heidenstam utropade: "drottningen är död".⁶¹ En tid efter hemkomsten från lasarettet fick Emilia ett brev från Frödin som var angelägen om att Heidenstams tillstånd inte skulle bli vidare känt. "Jag är tacksam att höra att Friherrinnan endast med största försiktighet talar om Verners sjukdom. Sådana saker förstoras och förvärras när talet därom få gå från man till man. Självf säger jag endast att 'Verner af sin läkare ordinerats fullständig hvila under någon månad framåt' och att 'åldern naturligtvis börjar göra sig märkbar'".⁶²

Men Emilia var förstås bedrövad över vad hon upplevt på Övralid och för sin väninna Ida Robson berättade hon: "Om du visste hvad jag sörjer, och hvad det plågar mig dessa tankar att Verner mistat sitt förstånd, haft hjärnblödningar, ej fattar något bara sover, och går och går. Man kan ej skriva till honom, han kunde ju ej läsa

tryckt eller skrivet. Med ett ord, han är borta från världen”. Samtidigt visade hon att hon hade stort förtroende för Frödin: ”Jag är glad och lugn för det Verner har Doktor Frödin till hjälp. Han är den *enda manliga vän* som Verner har sedan 30 år. Han känner till *allt* på Övralid. Han kan ordna med arrendatorn, tjenarna, ekonomin, trädgården. Hvem annars kunde göra detta?”⁶³ Trots att hon själv var sjuk och svag gjorde hon ett nytt besök på Verners födelsedag den 6 juli 1938, en vistelse som blev ännu mer beklämmande än den förra. Verner fick ytterligare en hjärnblödning och Emilia togs snart efter sin hemkomst till Helsingborg åter in på sjukhus. Hon avled den 15 november med Heidenstams porträtt vid sin sida.⁶⁴

Efter sin första vistelse på Övralid skrev Emilia till sin forna make för att tacka för besöket och berätta att resan hem gått bra. Hennes kärleksfulla ord visar hur glad och förhoppningsfull hon var. Även om återföreningen i sin helhet inte blev så trivsamt som Emilia hoppats, så skulle det sena mötet mellan Heidenstam och Emilia utåt sett komma att formas till en saga. Efter första besöket var drömmen ännu sann och till Heidenstam skrev hon: ”Skrif nu en *saga* en *dikt* om två ungdomsvänner, som återförenas i innerlig vänskap innan döden skilde dem åt. *Skrif en saga* och tack tack för min lyckas saga. Jag längtar längtar till dig igen. Din gamla Millan. Förlåt nu mitt bref och mitt varma trofasta hjärta.”⁶⁵

Det var emellertid andra än Heidenstam själv som skulle stå för dikten om de gamlas återförening. Emilia hade under sina vistelser på Övralid bott i de rum som tidigare varit Kate Bangs. Det är uppenbart att Frödin vid denna tid i detalj planerade för hur Övralid skulle exponeras efter Heidenstams död. En kort tid efter Emilias bortgång skrev Frödin till hennes syster och bad att få låna ett fotografi av Emilia: ”Jag skulle vilja låta göra en förstoring att placera i det rum på Övralid, som hon trivdes så gott i, och som här skall bära namnet: ’Friherrinnans salong’”.⁶⁶

Att man försökte undantränga och förminska Kate Bangs betydelse för Heidenstam och Övralid visar också en sådan minnesteckning som Alma Hedins *I minnets blomstergårdar* (1950). I hennes berättelse om umgänget med Heidenstam nämns Kate Bang aldrig vid namn utan endast att Verner ”förenat sina öden med en ny följeslagerska”. Samtidigt beskrivs den kortvariga återföreningen med Emilia som en glädjekälla för Verner: ”Det var gränslöst rörande att se, hur dessa båda gamla, som en gång betytt så mycket för varandra och sedan varit skilda så länge, nu på ett stilla sätt gladdes åt återseendet”.⁶⁷ Men det som kunde se ut som en saga ur verkliga livet, att Heidenstam återförenades med sin första hustru och att hon sedan gravsattes invid honom själv, var mest av allt en ytlig konstruktion som beredde andra än huvudpersonerna glädje. Den ena parten i dramat var blind av lycka och uppdämd kärlek, den andra på grund av sjukdom och förvirring oförmögen att förstå och ingripa i sin egen tillvaro.

Begravningen

Två månader innan Heidenstam för sista gången skulle sluta sina ögon skrev Karl Otto Bonnier till Kate för att berätta om vad han fått höra om Verners tillstånd. Bonnier hade med anledning av en schweizisk översättning av *Från Col di Tenda till Blocksberg* korresponderat med Frödin och fått veta att Heidenstam till det kroppsliga alltjämt var frisk. Han sov gott om nätterna, hade god aptit och spatserade dagligen även om kölden var hård. Men med hans andliga förmögenheter var det sämre. ”Han talar föga och vet ingenting av vad som händer och sker. Att det är krig i världen har han knappast reda på och erinrar sig troligen ej, och säkerligen icke heller att Selma Lagerlöf är död. Man må endast hoppas att detta tillstånd ej må bli alltför långvarigt.”⁶⁸ Med tanke på de sista årens oroligheter och svårigheter kom kanske döden som ett slags befrielse för Heidenstam. Tidigt på morgonen den 20 maj 1940 var det slut. Att tankar på livets förgänglighet och föreställningar om den egna döden dessförinnan länge varit hans följeslagare vittnar redan hans första dikter om. Döden hade en fast plats i Heidenstams liv. Då han var på resa stannade han gärna vid kyrkogårdar och han visste var alla stora skalder och konstnärer hade sina gravar. Ett otal bevarade anteckningar och skisser från tidigt 1930-tal avslöjar hans upptagenhet vid att finna sig en möjlig gravplats och en yttre utformning för graven. Olika varianter av den vackra skrift som inristades på hans gravsten härstammar från denna tid. Och i anteckningarna upprepas många gånger enkelheten från ”Namnlös och odödlig” att inget namn får ristas på hans grav, ”det namnet dör snart ändå bort”. Bland skisserna finns också en befriande osentimental version av gravskriften i form av en uppmaning till besökaren att strö bröd och korn på graven åt fåglarna.

Men också för den som länge varit upptagen av dödstankar är det svårt att försona sig med det oundvikliga. Tanken på eldbegängelse som länge varit en övertygelse för Heidenstam, gav honom mot slutet mardrömmar och han fruktade att han skulle komma att känna eldens lågor. Han ändrade sig i fråga om kremeringen och ville istället balsamera. Till slut önskade han också att jordfästningen skulle ske i kyrklig ordning. Många år i förväg plågades han av dödsångest och oro – en rädsla som han under de sista åren fick hantera i sin ensamhet. Samtidigt omgärdades han av frågor och arrangemang som rörde det praktiska – om testamentet och om gravens placering och utformning. Under sina sista, tämligen förvirrade och isolerade levnadsår, kunde Heidenstam från fönstret på Övralid iaktta hur anläggandet av hans gravplats fortskred framför huset. Arbetet oroade honom och ibland trodde han att meningen var att han skulle brännas på den plats där graven gjordes iordning.⁶⁹ I september 1938 var graven färdig. I ett och ett halvt år skulle den få vänta på sin gäst. Och på gravtumbans västra gavel, den som vänder sig ut mot Vättern, hade Frödin låtit in-

rista Verners namn och födelsedatum.⁷⁰ Någon namnlös grav skulle det alltså inte bli. Också i andra arrangemang uppvisade Frödin att han hade dålig kännedom om, eller respekt för, Heidenstams tidigare uttalade åsikter och principer.

En så tillsynes obetydlig fråga som Heidenstams inställning till flaggstänger kan kanske tas till intäkt för Frödins taktlöshet i planerna för Övralid. Frödin berättade, inte utan stolthet, i ett brev till Emilia Ugglas om hur han låtit resa en flaggstång framför huvudbyggnaden på Övralid och att Heidenstam entusiastiskt iakttagit upprensingsarbetet. Detta rörde, vilket Böök påpekat, en okunskap om vilken bestämd uppfattning en frisk Heidenstam tidigare haft om flaggstänger. Kate Bang beskrev i sin bok om åren på Övralid hur bestämd Heidenstam var över att en flaggstång aldrig skulle få finnas där. Det passade inte att flagga på en sådan högt belägen plats, menade han och redan vid inflyttningen besvärade det honom att han från sitt sovrumsfönster såg en flagga störa panoramat över Vättern mot Olshammar. Snart köpte Heidenstam den lilla torpstugan där flaggstängen stod bara för att kunna ta bort den. Efteråt skämtade man med honom om att han betalat så mycket för en flaggstång.⁷¹ Kanske var Frödins tanke med flaggstängen att den svenska flaggan skulle kunna hissas på halv stång den dag då Heidenstam insomnade. Dagen efter hans död visade hur som helst många tidningar just en sådan bild. Historien om flaggstängen fick Böök att konstatera att "[d]et ligger [...] något symboliskt i Frödins beskäftiga iver och i Heidenstams stumma, trötta underkastelse: i långt viktigare frågor var det nu en främmande vilja, som styrde och ställde."⁷²

Att Emilia Ugglas urna en kort tid efter Heidenstams begravning placerades invid hans balsamerade kropp var förvisso en gång bådads vilja. Fredrik Böök tog emellertid, med Frödins konspirationer för ögonen, också detta för ett verk av hans hand. Han tolkade det som att då Emilia Ugglas kom att vila där var det för Frödin en konkret garanti för att Kate Bang inte skulle kunna återvända till Övralid.⁷³ Om relationen med Kate hållit i sig ända till slutet skulle ett sådant arrangemang förstås inte ha varit aktuellt. Till sin före detta vän Augusta Cassel skrev Kate ett par år senare för att tillbakavisa hennes anklagelser. Samtidigt visade hon sin uppfattning om arrangemangen för Heidenstams grav: "Du glemmer at jeg har elsket ham og at jeg ved, han er langt større og mere skyldfri end Frödin og andre 'venner' forstår. Det hjælper ikke med at sværte mig, derigennem bliver han ingen martyr, og han bliver ingen helgon, fordi man stiller hans mors og hans fraskilte hustrus urner ned i hanses grav."⁷⁴ Att Heidenstams mors aska flyttades till Övralid torde ha varit en överträdelse av hennes vilja. Då modern 1917 blev svårt sjuk i lunginflammation bad hon Verner att ordna en gravplats på Nya kyrkogården i Stockholm. När Verner nämde att han åt sig själv ordnat en gravplats intill Naddö sa hon att hon varken ville gravsättas där eller i föräldragraven i Askersund och inte heller någon annan-

stans på landsbygden. På Nya kyrkogården kunde en gravplats ordnas endast om en bro byggdes över ett dike. Modern tyckte det lät bra och Heidenstam bekostade bron som ännu bär hans initialer.⁷⁵ Bland Heidenstams anteckningar från 1930-talet rörande hans egen grav finns också en notering om att moderns urna kan flyttas till hans grav. Och 1940, efter mer än 20 år i jorden, flyttades hennes stoft till Övralid. På Heidenstams födelsedag den 6 juli steg Frödin ned i gravkammaren och placerade Emilias och moderns urnor på varsin sida om Heidenstams rostfria kista.

Begravningen den 26 maj, som i tidningarna skildrades som en vacker solskenssöndag klädd i körsbärsblom, var kanske inte en helt och hållet uppriktig bild. Säkert var det högtidligt och praktfullt och känslan av nationell stolthet blandades med känslan av nationell förlust. Men bakom den gamle mannens farväl till sin gård, till sin sjö och till ett långt liv fanns en obehaglig och pinsam skugga som lade sig över ceremonin. Journalisten Barbro Alving berättade många år senare om det hon då inte förmått skriva i tidningen. När Heidenstams kista burits ut och hyllningar och tal framförts, kransar och blommor lagts ned kom turen till representanterna från andra länder att frambara sina sista hälsningar. En kortsnaggad Paul Grassmann, pressattaché vid tyska beskickningen, steg fram och lade ned den största av alla kransarna med breda band prydda med hakkors, och framförde en hyllning från Rudolf Hess, Hitlers ställföreträdare som besökt Heidenstam 1935. Därefter var det Sigrid Undsets tur att tala i egenskap av representant för den norska författarkåren. Hennes äldste son hade tio dagar tidigare stupat för tyska kulor och bredvid henne stod nu kransen från dem som dödat hennes barn och lagt under sig hennes land.⁷⁶

Stiftelsen Övralid och rehabiliteringen av fru Bang

Även om inte alla omständigheter kring Heidenstams sista år var kända då Stiftelsen Övralid formades låg ändå dess förutsättningar förborgade i det som utspelat sig kring Heidenstam de sista åren. Det konstituerande styrelsesammanträdet ägde rum den 13 januari 1941. Sven Hedin (1865–1952) antog ordförandeposten och de två andra styrelseledamöterna var såsom testamentet stadgade grevinnan Alice Trolle samt Otto Frödin vilken även påtog sig att vara sekreterare. Suppleant för ordföranden blev advokaten Allvar Elmström som tillsammans med Frödin enligt testamentet skulle agera medexekutor vid bouppteckningen efter Heidenstam, för Alice Trolle Fanny von Wilamowitz-Moellendorff (1882–1958), och för Otto Frödin hans äldste son Gunnar (1909–1990) som var intendent i Svenska Turistföreningen.

Ett första ärende för stiftelsen blev att ta ställning till ett förslag från Albert Bonniers förlag via professor Fredrik Böök om att utge Heidenstams samlade skrifter i

en ny upplaga och samtidigt publicera ditintills outgivet material. Av stiftelsen fick Fredrik Böök tillstånd att låna Heidenstams efterlämnade manuskript och utkast och till sammanträdet i april inbjöds Böök för att berätta om det planerade upp-lägget och om förlagsförhandlingarna. Sven Hedin och Fredrik Böök hade sedan Strindbergsfejden haft ett gott öga till varandra och under 1930-talet hade gemenskapen stärkts när de två kom att bli Sveriges förmodligen mest uppmärksammade försvarare av Tredje riket. 1941, alltså samma år som deras vägar korsades i Stiftelsen Övralid, medverkade de båda i propagandaskriften *Det kämpande Tyskland*.⁷⁷ När Hedin, vid styrelsens sjätte sammankomst i maj, meddelade att han inte längre hade tid att sitta ordförande i stiftelsen blev hans förslag att Fredrik Böök skulle utses till hans efterträdare. Här finns inte utrymme för att diskutera bilden av Heidenstams politiska utveckling. Uppgifterna om författarens sinnessillstånd under denna tid och om vilka personer som fanns i hans närhet visar emellertid att också de politiska skuggor som fallit över hans figur till någon del, tillsammans med egen oförmåga, kan ha grundats av andras handlingar. Omkring honom fanns förutom de båda nämnda – Hedin och Böök – också Sven Hedins likaledes tyskvänliga syster Alma, samt grevinnan Fanny von Wilamowitz-Moellendorff, Herman Görings svägerska.⁷⁸

Vid samma tillfälle som Sven Hedin lämnade styrelsen meddelades att också Fanny von Wilamowitz-Moellendorff avsåg sig sitt suppleantskap i styrelsen. Hon hade tidigare påpekat att hon ansåg det principiellt oriktigt att de tre befattningarna sekreterare, verkställande ledamot och kassaförvaltare förenades i en person, nämligen Otto Frödin. Frödin som upprörts över hennes åsikt, kontrade genom att säga att han tyckte att sammanträdena skulle behöva hållas i en något trevligare anda. Han menade att träffarna hos Sven Hedin kommit att präglas av en oväntat nervös stämning som haft sin grund i att Fanny von Wilamowitz redan vid andra mötet sagt att ”man” var mycket kritiskt inställd till styrelsen på grund av dess sammansättning – att där saknades kulturpersonligheter – något som skulle ha varit riktat mot suppleanterna Elmström och Frödins son Gunnar.⁷⁹

Fredrik Böök hade efter Heidenstams död 1940 tagit kontakt med Otto Frödin med anledning av sitt arbete med *När kastanjerna blommade* och breven dem emellan vittnar om att en varm vänskap snart uppstod. Den 9 september 1940 skrev Böök från Stadshotellet i Mjölby för att tacka för ett besök i Frödins sommarstuga: ”Broder! Ett hjärtligt tack för kvällen igår! Den står för mig i ett egendomligt poetiskt skimmer: Stormhimmeln, bruset från Vättern, som ackompanjerade våra samtal, trevnaden i Din låga stuga, tankarna på Verner och på världskrisen, och till slut stjärnhimmeln, när den lyste mig hem. Ja, det var en kväll som jag kommer att minnas [...] jag är säker på att vi i samarbete skall kunna tjäna minnet av vår store döde

vän.”⁸⁰ När Fredrik Böök senare blev ny ordförande för stiftelsen, skrev Frödin till honom för att beklaga sig över hur arbetet i styrelsen, som han kallade för ett ”gettingbo”, utvecklats sig.⁸¹ Frödin berättade att han fått höra talas om att Alice Trolle på en middagsbjudning träffat sin nye suppleant, författaren Gunnar Mascoll Silfverstolpe (1893–1942), som efter några snapsar öppnat sitt hjärta och sagt att de tillsammans nog skulle göra Frödin ”schack” i styrelsen. Frödin berättade också för Böök att skötseln av Övralid på grund av damerna Wilamowitz och Trolle blivit så besvärlig jämfört med tidigare, ”särskildt under V:s sjukdomsår 1938–39 gick det bra och lätt, därför att ingen motarbetade mig och gjorde lifvet surt för mig. Min gamle vän var full af förtroende och tacksam för mina tjänster”.⁸² Fredrik Böök blev emellertid inte, såsom Frödin hoppats, någon bundsförvant. Det dröjde inte länge innan stämningen mellan Böök och Frödin var tämligen kylslagen och deras gemensamma uppdrag skulle komma att präglas mer av motarbete än av samarbete. Redan av Bööks förklaring till varför han accepterade ordförandeposten är det lätt att förstå att de två viljorna skulle bli oförenliga. Böök ansåg det vara en plikt att medverka till att Heidenstams minne vårdades på ett värdigt sätt, men också, vilket för Böök hörde ihop med det första, att skaffa Kate Bang den upprättelse som han menade att hon förtjänade:

Vi får försöka finna en form för att råda bot på den orättvisa som begicks på Övralid hösten 1937. Den överensstämde inte med den ridderlighet, som annars var utmärkande för Heidenstams aristokratiska karaktär; och för att inte någon fläck skall stanna på hans namn och hans minne, måste vi i den mån det är möjligt, rätta till vad som då, under sjukdomens inflytande och vanskliga förhållanden, blev brutet. Att vi därmed handlar, rent mänskligt sett, i Heidenstams anda, det är jag inte ett enda ögonblick i tvivel om.⁸³

När kontraktet för Heidenstams samlade skrifter undertecknats med förlaget föreslog Fredrik Böök vid ett kommande sammanträde att han skulle tillåtas begära hjälp från Kate Bang med redigeringen av skrifterna. Hennes hjälp med att dechiffrera blyertsskrivna papperslappar och utkast, med dateringar och urval hade enligt Böök varit ovärderlig i samband med utgivandet av *När kastanjerna blommade*. Bland Heidenstams efterlämnade papper fanns också direktiv till Kate och hennes dotter Karen, vilka Heidenstam hade önskat skulle ta hand om den litterära kvarlåtenskapen. Stiftelsen stod också, menade Böök, i tacksamhetsskuld till Kate för att hon under de år hon levde med Heidenstam tagit vara på allt som kunde vara av värde för eftervärlden. Därför menade Böök att stiftelsen på något sätt måste ge henne upprättelse.⁸⁴ Han ville att styrelsen i en skrivelse till fru Bang skulle uttrycka sin tacksamhet över hennes insatser, dels i Heidenstams arbete under mer än tjugo

år och dels för den hjälp hon lämnat vid utgivandet av hans samlade skrifter. Stiftelsen skulle försäkra Kate Bang om ”att Övralid stode öppet för henne och hennes barn Jörgen och Karen, när helst de önskade där göra besök.”⁸⁵ Otto Frödin reserverade sig mot förslaget eftersom han menade det stod i konflikt med Heidenstams vilja och att skrivelsen kunde komma att tolkas som att stiftelsen framförde en ursäkt till fru Bang å den bortgångnes vägnar.

En del i Bööks företag för att ge upprättelse åt Kate Bang var att hennes namn tillsammans med hans eget skulle tryckas på titelbladen i den nya upplagan av Heidenstams samlade verk. Hennes hjälp hade ju också varit ovärderlig i arbetet. När Otto Frödin fick korrektur på *När kastanjerna blommade* från Bonniers och såg formuleringen ”Samlade och utgivna av Kate Bang och Fredrik Böök” protesterade han både till förlaget och till Böök. Och kampen skulle fortsätta.

I slutet av juli skrev Sven Hedin till Böök för att berömma honom och Kate för arbetet med Heidenstams litterära arv. Angående frågan om vad som skulle stå på titelbladen menade han att det åtminstone borde stå att Stiftelsen Övralid var utgivare. Hedin gav emellertid Frödin sitt stöd i fråga om att Kate Bang inte borde få vistas på Övralid: ”I åminnelse av Verners uttalanden till mig åren 1937, 38 och 39 måste jag erkänna att denna uppfattning är riktig. Även om han i allmänhet var omtöcknad de sista åren så var han åtminstone på *denna* punkt fullkomligt klar.” Det framkom också att Hedin, samtidigt som han ville ge Böök sitt stöd, hade stort förtroende och respekt också för Frödin. Brevet fortsätter:

Det gör mig ont att Ditt ordförandeskap i Övralidsstiftelsen blivit ’allt annat än en sinekur.’ Men såsom händelserna utvecklats förstår jag att slitningar måste uppkomma mellan skilda önskemål och olika tolkningar av Verners testamente [...] Frödin har icke alltid visat den diplomatiska smidighet som förmår att bygga broar mellan skilda meningar. Men vad jag särskilt räknar honom till förtjänst är att det var han som under Verners tre sista så tunga ensamma år offrade sig för honom i hans korrespondens och affärer och var honom ett stöd och ett sällskap. Syster Emma tillbringade några månader på Övralid under det att Alma och jag blott gjorde korta besök, liksom också grevinnorna Alice och Fanny. Men Frödin var mycket ofta hos honom. Allt vad Frödin nu företar och tillåter sig sker utan minsta tvivel i bästa avsikt och han anser det vara sin plikt att skydda Övralid i Verners anda.⁸⁶

Samma dag svarade Sven Hedins syster Alma på ett brev från Frödin. Hon beklagade att arbetet i stiftelsen blivit så infekterat. Men hon påpekade också att hon funnit att Frödin ibland handlat oklokt när han inte tagit hänsyn till de andra i styrelsen: ”Att det hela skulle utveckla sig på detta sätt gör mig verkligen ont. Det är tragiskt att tänka på hur Verners vilja trampas under fötterna. Oaktat det nu ser mörkt

ut kan det säkert komma att reda upp sig. Men därtill fordras mer tillmötesgående och smidighet från dens sida som vet att han i sak har rätt.”⁸⁷

Övralid öppnas och stängs

Fredrik Böök gjorde snart efter att han tillträtt ordförandeposten klart sina åsikter om under vilka former Övralid borde visas för allmänheten. Såväl föreningar som ungdomar borde få samlas vid Heidenstams grav och hylla honom med sång, menade han, och de borde också få möjlighet att bese de rum där han levde och dog, ”men därefter bör de avlägsna sig. Dans och lekar kan förläggas till annan plats, ingen servering bör äga rum, inte ens av läskedrycker, mat och dryck får intas utanför Övralids område. Det enda som får försäljas bör vara vykort”.⁸⁸ Knappast kunde Böök vid detta tillfälle i juni 1941 föreställa sig att Frödin mindre än en månad senare på eget bevåg skulle komma att öppna Övralid för besökare.

Såsom testamentsexekutor hade Frödin en position från vilken han juridiskt sett hade en makt som översteg Stiftelsen Övralids. Så snart Frödin och Elmström lämnat över boets tillgångar till stiftelsen skulle denna position vara övergiven och Frödin ha endast en röst i styrelsen. Verkställandet av bouppteckningen och det därmed förenade överlämnandet av tillgångarna skedde inte förrän i januari 1942, alltså ett år efter det konstituerande sammanträdet för Stiftelsen Övralid. Frödin ansåg, med lagligt stöd, att hans ord under tiden stod över stiftelsens och därför öppnade han Övralid för allmänheten utan att meddela styrelsens övriga ledamöter. Öppnandet offentliggjordes när Frödin i slutet av juni anordnade en högtid på Övralid då Patriotiska sällskapets medaljer för lång och trogen tjänst utdelades till Heidenstams kokerska Frida Andersson och till husjungfrun Ida Eriksson. Otto Frödin och hans hustru Elsa agerade värdfolk och bygdens invånare hade inbjudits.⁸⁹

I början av sommaren 1941 hade filosofie kandidaten Martin A. Ohlsson anställts för att upprätta en förteckning över Övralids inventarier. Det var också han som, då Övralid den 1 juli öppnades för besökare, ansvarade för visningen av husets nedre våning. Några dagar efter öppnandet skrev han till Otto Frödin att de senaste dagarna varit intensiva. Sammanlagt hade mer än 320 personer visats runt på tre dagar. Förutom enskilda besök, såsom av Sven Hedins bror Carl som kommit cyklande på väg mot Skåne, hade Övralid besökts av ett körlag från Medevi, ett par olika syföreningar och av en scoutpatrull från Göteborg. Ledaren för scouterna höll tal, berättade Ohlsson, och kallade Heidenstam för ledare och medkämpe i kampen mot dekadensveckningen inom Sveriges ungdom, ”den amerikanska flabb- och jazzmentaliteten”.⁹⁰

Naturligtvis måste öppnandet av Övralid ha varit besvärligt för Kate Bang. Allmänheten kunde besöka och bese hennes hem men själv var hon inte välkomm-

men. Kates väninna Louise Adelswärd skrev till henne just då Övralid öppnats av Frödin: ”man blir alldeles upprörd vid tanken på F-n och allt vad han lyckas med. Jag hoppas ännu att du skall lyckas få honom ifrån det hela – vad det skulle vara för en glad dag – även för dina vänner!” Och om att huset nu visades för turister tyckte hon att ”[b]ara att tänka på alla dessa tanklösa, nyfikna cyklister (ty det blir det väl mest) som nu komma att vandra igenom Edra rum, kan göra en sjuk.”⁹¹ Över huvud taget verkar cykelturismen vid denna tid ha uppfattats som en styggelse och cyklisterna som mindre betydelsefulla besökare. I tidningsreportage från Övralid omnämndes inte sällan dessa gäster som ohysade. *Aftonbladet* skrev till exempel att ingenting ändrats på Övralid efter Heidenstams död förutom att museala rep spänts upp i rummen. ”Ett nödvändigt ont – det förstår man, när man sett den vilda horren av cyklande turister, som i solkiga soldräkter och skröpliga shorts tågar in genom porten. Måste en cykelturist vara klädd hur osmakligt som helst. Man är tacksam att inte herren till Övralid behöver se dem med jordiska ögon”.⁹² Inte heller brunbrända ungdomar ansågs vara tillräckligt värdiga att bese den store skaldens hus. ”De flamsa bara tanklöst genom huset, köpa kanske några vykort, och åka sin väg belåtna att ha tagit ännu en skalp att lägga fram vid semesterresans bokslut. För dem har inte Heidenstam byggt sitt Övralid”.⁹³

Öppnandet av Övralid skulle få konsekvenser för Frödin. Den 16 juli meddelade notiser i tidningarna att endast det yttre området tills vidare skulle vara öppet för allmänheten.⁹⁴ Att Frödin överlämnat Patriotiska sällskapets guldmedaljer till Ida och Frida var likgiltigt för Böök men hade upprört Alice Trolle som, enligt Böök, ”älskade att framträda och glänsa vid dylika ceremonier.”⁹⁵ En sådan bild av Alice Trolle framträder också i Frödins och Martin Ohlssons korrespondens. De kallade henne för ”Drottningen” och då hon ordnat en avskedsfest för Heidenstams chaufför, som sagts upp, beskrev Ohlsson hur grevinnan högtidligt och opassande gjort sin entré ”i silverrävscape och stort nysilverfat med inskription”.⁹⁶ Öppnandet av Övralid för allmänheten var emellertid en värre sak och mer än en prestigefråga för Böök som befarade ”att Övralid skulle få en tendentiös belysning genom undanskymmande och utplånande av fru Bangs insats där; bl. a. kunde man vänta att hennes våning skulle bli förevisad som ’Emilia Ugglas rum’”.⁹⁷

När Frödin uteblev från ett styrelsesammanträde på Mjölby Stadshotell som ordföranden kallat till två dagar tidigare, skrev Böök till Frödin att han och Alice Trolle förvånat sig djupt över att sekreteraren inte gjort sig tid att komma. Frödin svarade med att påpeka att sammanträdet utlysts på oriktigt sätt samt att han också haft anledning till djup förvåning rörande det att ordföranden ”kunnat visa en sådan brist på vanlig hövlighet som här varit fallet”.⁹⁸ Böök menade att Frödin i egenskap av sekreterare gjort sig skyldig till ”tjänsteförsummelse” när han avsiktligt uteblivit från

sammanträdet. Dessutom, menade Böök, hade Frödin tillsammans med den andre sterbhusförvaltaren begått ett övergrepp när han, i strid mot testamentet, bestämt vad som skulle visas på Övralid och dessutom på egen hand öppnat huset för allmänheten och sedan vägrat stänga huset när styrelsen tagit beslut om detta. ”Jag beklagar”, skrev Böök, ”att Du genom egenmäktighet, hårdnackad envishet och oförstånd bragt Dig i en situation, som för Dig kan få ytterst allvarliga konsekvenser”.⁹⁹ Det framgår av brevet att Böök besökt Frödin på Historiska muséet dagen innan det sista junisammanträdet för att försöka nå försoning men att Frödin stött undan hans hand och behållit sin inställning. ”Du har nu uppträtt på ett sätt”, fortsatte Böök, ”som befriar mig från personliga hänsyn, Du har gett prov på en maktlystnad och en omdömeslöshet, som inte ryggas för överträdelser av testators vilja, för obstruktion och pliktförsummelse”.¹⁰⁰ Den vänskap som präglat deras första möten var nu helt borta.

I slutet av augusti lämnade Gunnar Frödin sin plats som suppleant för sin far på grund av förhållandena inom styrelsen som han menade var oförenliga med stiftelsens anda. Särskilt var det Bööks ordförandeskap och hans ”ovärdiga uppträdande mot sekreteraren” som fått honom att anse ”att sekreteraren med fog kan behöva ett kraftigare stöd än jag kan erbjuda”.¹⁰¹ Vid samma möte tvingades emellertid Otto Frödin stå tillbaka från uppdraget som sekreterare på grund av försumlighet och ovilja att fullgöra sin syssla.¹⁰² Frödin och hans suppleant protesterade. Sammanträdet var ”en enda kedja av chikaner och sabotageförsök”, enligt Fredrik Bööks mening, men Frödin och Elmström lyckades inte få beslutet ändrat trots att de väddjade till ”tårekörtlarna” och Alice Trolle vacklade mer än en gång.¹⁰³ Frödin, som var övertygad om att hans entledigande var att betrakta som en repressalieåtgärd från ordföranden på grund av hans motstånd mot dennes planer på ”rehabilitering” av Kate Bang, hotade med rättegång för att få styrelsen avsatt.¹⁰⁴ För Böök hade emellertid en undersökning som Frödin och Elmström företagit angående Kate Bangs privatliv varit avgörande. Elmström och Frödin hade hotat med att framkalla en offentlig skandal med hjälp av dessa uppgifter om hennes namn hamnade på titelbladen. Också Alice Trolle menade att Frödin med denna smådeskrift i viss mån förverkat sin rätt att befatta sig med Övralid.¹⁰⁵ Böök ansåg att Frödin ”dokumenterat sin olämplighet” och han genomförde något som han kallade för en ”rensningsaktion”. Till den nye sekreteraren Alf Lindahl skrev Böök att ”de båda kumpanerna” gått honom på nerverna. ”Gud ske lov att jag blivit undsatt!”¹⁰⁶ Lindahl utarbetade nya stadgar för stiftelsen och tvingade Elmström och Frödin att avsluta boutredningen som de ansågs ha förhalat. Efter granskning visade det sig att de båda tillskansat sig överdrivna honorar. Elmström fick, omräknat till dagens penningvärde, återbetala omkring 140 000 kr och Frödin 35 000 kr.¹⁰⁷ Fredrik Bööks ställföreträdare biskop

Tor Andrae berömde ordföranden för hans fasthet och kurage och glädde sig över att den första episoden i ”drakkampen” nu var lyckligt överstånden.¹⁰⁸

Smutsiga efterforskningar

Frödin kände sig alltså motarbetad och hotad av Bööks avsikter att inblanda Kate Bang i stiftelsens angelägenheter. I november 1941 gjorde han tillsammans med Elmström en skrivelse till regeringen för att framlägga konflikten rörande Kate Bang och, som han menade, styrelsemajoritetens pietetslösa åsidosättande av Heidenstams vilja. Frödins önskan var att Fredrik Böök skulle tvingas träda tillbaka och den nyutnämnde landshövdingen i Östergötland anta ordförandeposten.

Heidenstam hade, menade Frödin, i sitt testamente uteslutit Kate Bang från varje rätt till och befattning med hans kvarlåtenskap. Orsakerna till detta var enligt Frödin att förhållandet mellan Kate och Verner en tid efter 1933 års testamente blivit mindre harmoniskt och att stiftelsetanken samtidigt väckts hos Heidenstam. Efter den brytning som skedde 1937 var Heidenstams bestämda vilja att Kate Bang aldrig mer skulle få återvända till Övralid. Så sent som i mars 1939 skulle Heidenstam ha anförtrott Frödin sin stora tillfredsställelse över att det blev slut med fru Bang. Kate har hittills, skrev Frödin, varit den enda av parterna som lämnat någon förklaring till brytningen. Hon ”bearbetade” inflytelserika personer som hon kommit i kontakt med under åren med Heidenstam för att få dem att ”intervenera hos von Heidenstam till hennes förmån”. Därigenom, menade Frödin, lyckades hon få flera personer att ”tro att skilsmässan föranletts av sådana psykiska rubbningar, som ofta följa med den tilltagande åldern”. Den skildring, fortsatte Frödin, ”som hon till vissa av dessa personer gav över de händelser, som ledde till Verner von Heidenstams beslut i augusti 1937 att hon skulle lämna honom och Övralid, voro för hans person i hög grad kränkande”. Eftersom Heidenstam själv, på gentlemannamässigt vis, vägrade beröra ämnet kom Kates förklaring att stå oemotsagd och därför ville nu Frödin skingra missuppfattningen om de ledande motiven för brytningen.¹⁰⁹

En bärande punkt i skrivelsen, som gick ut på att förhindra inblandning av Kate Bang i Övralids angelägenheter, var att Frödin och Elmström samlat uppgifter som de ansåg gav belägg för att Kate, när hon misslyckats med att få förnyad kontakt med Verner, ”återupptagit en gammal förbindelse i Danmark”. Frödin och Elmström hade anlitat ordföranden i danska advokatsamfundet Oskar Fich för att få underrättelser om Kate Bangs förehavanden efter brytningen med Heidenstam. Advokatens utredning påstod att Kate inlett ett förhållande med sin och Verners gamle vän, den 71-åriga Vagn Aagesen och att han, trots sin ålder och trots att han varit gift i 30 år med sin maka, önskade skilsmässa för att gifta sig med Kate. Det påstods vi-

dare att Kate och Aagesen gjort förberedelser för att bygga sig en villa samt att Aagesen då han dog 1939 i Klampenborg var skriven på Kate Bangs adress. Vidare uppgavs det ha varit Kate som arrangerade hans begravning och att hon uppträtt som om hon var hans änka. Dessa uppgifter bestreds emellertid senare av Aagesens son, och Oskar Fich tvingades tillrättavisa Frödin och Elmström som använt de uppgifter han lämnat för att sprida det oriktiga ryktet att ett förhållande mellan Kate och Aagesen skulle ha varit en bidragande orsak till att Heidenstam bröt med henne. Aagesen hade nämligen, efter Kates och Verners separation, både genom brev och besök i Sverige, försökt medverka till en försoning dem emellan.

Frödin och Elmström hade emellertid påstått att Heidenstam innan uppbrottet hade fått kännedom om att ett intimt förhållande existerade mellan Kate och Aagesen och att detta skulle varit så pinsamt för Heidenstam att han hellre iakttog tystnad än lämnade någon förklaring till varför han brutit med henne. Heidenstams tystnad begagnades alltså för att bekräfta hans kännedom om något som han själv inte berört. Kate Bangs civilstånd, som tidigare kan ha varit ett argument för att få bort henne från Heidenstam, ignorerades nu då hennes relationsfrihet användes för att påvisa att hon, efter att Heidenstam lämnat henne, inte fortsatt att vara honom trogen. Advokaten Fichs uppgifter nyttjades av Frödin och Elmström för att konstatera att Kate Bang efter separationen från Heidenstam, ”icke hållit fast vid Verner von Heidenstam utan, såsom verkställd utredning visat, tvärtom helt frigiort sig, är det ju så mycket mera opåkallat och omdömeslöst, ja i högsta grad pietetslöst att såsom en Stiftelsens huvuduppgift angiva, vidtaga och genomdriva åtgärder, avseende att visa Stiftelsens tacksamhet mot fru Bang och återinföra henne på Övralid”.

Undersökningen blev ytterligare ett steg i kampanjen mot Kate Bang. Bland dem som ställde sig på Kates sida fanns prins Eugen. Han förblev, enligt Kate, Heidenstam trofast också efter hans död och värnade hans minne ”mot alla missstolkningar”.¹¹⁰ Till prinsen skrev Kate i början av 1940 för att berätta att ryktet om att hon åter skulle vara gift var felaktigt. Hon förklarade sig istället vara mer ensam än någonsin efter att Aagesen gått bort sommaren innan. Ingen, skrev Kate, visste bättre än Aagesen hur mycket hon varit tvungen att avstå för Verners skull eller hur hårt uppbrottet från Övralid blev för henne.¹¹¹

När Fredrik Böök underrättat Kate om Frödins undersökning och hot om skandalisering skrev hon till Aagesens son för att få stöd. Av brevet framgår att Kate och Vagn Aagesen inte hade något förhållande före 1937. Den kontakt som förekom dem emellan åren 1937–39 behölls inom vänskapliga former eftersom detta var Kates vilja. Den gamle mannens varmare känslor för henne var inte besvarade. Frödin hade påstått att relationen mellan Kate och Vagn Aagesens hustru samtidigt upphört. Men så sent som i januari 1939 hade Kate och hennes son varit på middag

hos familjen och en tid senare då Kate och Jörgen skulle resa till Karen i Paris hade Kamma Aagesen varit på järnvägsstationen för att säga farväl. Det var mot Kates vilja som Vagn Aagesen kort därefter infann sig i Paris och hon klandrade honom för hur han uppträtt mot sin hustru. Aagesen visste att Kate inte önskade gifta sig med honom. Han hade förklarat att han lämnat fru och hem för att han ville vara fri. Han tänkte bosätta sig i London om han inte fick vara i Kates sällskap. Orsaken till varför Aagesen köpt en tomt och planerat bygga sig ett hus i närheten av Kates villa var att hon inte ville bo tillsammans med honom. Utan Kates vetskap hade han av skattetekniska skäl skrivit sig på hennes adress då han bodde på ett närbeläget hotell. Också Aagesens testamente hade upptecknats utan Kates kännedom och hon avskrev sig den arvsrätt som han givit henne.¹¹² Även om förhållandet nu var det motsatta hade hennes vänskap med en äldre man ännu en gång vållat missförstånd och problem. Kates ambition att genom diskretion skydda sin döde väns namn och bevara den långa vänskapen med familjen Aagesen hotades plötsligt av de avsikter som låg bakom utredningen om hennes liv efter uppbrottet från Övralid.

Frödins och Elmströms undersökning vållade enligt dem själva ”obehärskade vredesutbrott” från professor Böök som menade att de var ute efter att skandalisera och hota fru Bang. Elmström skrev till advokaten Fich: ”Den omständigheten att vi såsom verkställare av Verner von Heidenstams yttersta vilja och Dr. Frödin dessutom såsom hans ända till slutet *enda* förtrogne vän ansett och anse det vara vår plikt både mot oss själva, nutiden och framtiden att värna denna hans vilja och minne, har nu av våra vederparter och dem närstående tagits till intäkt för igångsättande av en hätsk förföljelse gentemot oss”.¹¹³

Protester och upprop

Personer som kallade sig för Heidenstams närmaste krets av vänner och släktingar inlämnade i februari 1942 en protestskrivelse till Stiftelsen Övralid. Där uttalades en oro över att stiftelsen inte helt respekterat Heidenstams vilja och intentioner för vården av Övralid och hans kvarlåtenskap. Den inbjudan att vistas på Övralid som styrelsen sänt fru Bang skulle utan tvivel ha upprört Heidenstam, menade de, och i synnerhet som denna inbjudan av ordföranden motiverats med att stiftelsen var skyldig att ge henne upprättelse för den oförrätt som Heidenstam skulle ha begått mot henne i och med brytningen dem emellan hösten 1937. Man protesterade också mot beslutet att Kates namn skulle utsättas på titelbladen av Heidenstams verk.¹¹⁴ Först tre månader senare behandlades skrivelsen av styrelsen och då beslöt en majoritet att framställningen inte skulle föranleda någon åtgärd. Frödin reserverade sig naturligtvis.

Olof Robson, som läst släktingarnas skrivelse, kontaktade snart Kate Bang för att uttrycka sin uppskattning för hennes arbete med Farbror Verners efterlämnade skrifter men också för att peka på deras gemensamma intresse för att protestskrivelsen skulle komma i rätt ljus:

Om världen nu inte i grunden förändrar sig, så kommer en sådan man som Farbror Verner att under långa tider bli föremål för allehanda funderingar och mycken forskning från personers sida, vilka endast ha att bygga på dokument. Eftersom nu denna handling är ställd till styrelsen för Verner von Heidenstams stiftelse och väl alltså inte kan kastas i den korg, där den hör hemma, så kommer den väl att bli leicht gefundenes Fressen i stiftelsens handlingar för flitiga sökare av material till s.k. litterär forskning.¹¹⁵

Robson klargjorde att de personer som undertecknat skrivelsen sällan haft någon kontakt med Heidenstam, att det bara var en rad av ovidkommande namnteckningar. Varken Nils eller Erik von Heidenstam besökte någonsin Övralid när Heidenstam var i livet och de andra släktingar som skrivit sina namn på papperet hade inte träffat Verner sedan barndomen. Ett namn hade emellertid förbryllat Robson, nämligen Augusta Cassels. Hon var den enda av dem som undertecknat skrivelsen som verkligen regelbundet träffade Heidenstam, men hon hade å andra sidan tidigare anförtrott Robson att någonting måste göras för att ge upprättelse åt Kate och att det sätt på vilket hon skadats i Heidenstams namn, måste beivras.

Även om protestskrivelsen inte genast fick någon effekt, så kom det faktum att stiftelsen lämnade den ouppmärksammas senare att anföras som ett exempel på styrelsens ignorans och brist på pietet då Frödin ett par år senare gick till pressen.

Eftersom de oförenliga åsikterna i styrelsen ideligen ledde till att beslut bordlades och idéer strandade ansåg sig Böök i november 1943 tvungen att söka stöd utanför stiftelsen. Frågan gällde i det fallet att en provinienkatalog över biblioteket på Övralid skulle upprättas. Böök menade att Kate Bangs hjälp var nödvändig och han gjorde ett upprop för att få auktoritativa namn på sin sida. Så gott som alla sakkunniga vid landets bibliotek och lärosäten anslöt sig till hans övertygelse. Martin Lamm och Anton Blanck svarade att det var av allra största betydelse att Heidenstams litterära kvarlåtenskap omhändertogs av fru Bang och Fredrik Böök tillsammans. Det hade aldrig tidigare, skrev de, vid en stor svensk författares bortgång funnits förutsättningar för ett så resultatrikt arbete som i detta fall. Brevet hade cirkulerats och undertecknats av: Olle Holmberg, Sverker Ek, Henry Olsson, Anders Grape, Severin Hallberg, Algot Werin, Victor Svanberg, Oskar Wieselgren, Gunnar Carlquist och J. Viktor Johansson.

I ett privatbrev till Böök skrev Anton Blanck att Frödin ”är så inskränkt att han

knappast kan sägas vara fullt tillräknelig. Att kämpa både mot denna dumhet och gammal svartsjuka blir ett verkligt kraftprov. Vi önska alla att du måtte segra.”¹¹⁶ Prins Eugen gav också Böök sitt stöd och uppmanade honom, med anledning av att Böök sagt sig vilja avgå, att stanna kvar i styrelsen.¹¹⁷ Slutligen böjde sig Frödin och Alice Trolle för argumenten och gav sitt bifall med förbehållet att Kate under arbetet inte fick bo på Övralid. Böök ansåg emellertid att det under sådana villkor var omöjligt att be henne om hjälp och han yttrade för styrelsen: ”Det är med verklig smärta jag konstaterar att jag misslyckats i mina strävanden, som åsyftat att bevara förbindelsen med den levande och minnesrika traditionen från Heidenstams lyckliga och friska år på Övralid. Dessa strävanden har varit ett uttryck för pietet mot skaldens hela förflutna; och det är min övertygelse, att Stiftelsen Övralid, efter att ha brutit denna förbindelselänk, inte förmår lösa sina uppgifter på ett sakligt och värdigt sätt, som eftervärlden skall kunna gilla”.¹¹⁸ Alice Trolle gav därefter ordföranden sitt stöd och ett majoritetsbeslut kunde fattas. Till slut kunde ett brev sändas till Kate Bang från styrelsen som sade sig ha ”äran inbjuda Eder att under den tid som kan behövas för detta arbete vara Stiftelsens gäst på Övralid.”¹¹⁹

Nya efterforskningar

Snart florerade rykten som antydde att Fredrik Bööks avsikter för att ärerädda Kate Bang inte endast skulle vara motiverade av medmänsklighet och litteraturvetenskapliga ambitioner. Augusta Cassel berättade mot slutet av 1943 för Frödin att hennes systerson, som var bosatt i Lund, underrättat henne om att Böök var skild och att hans villa var till salu samt att ryktet sade att han skulle gifta sig med Kate Bang. ”Nu förstår jag”, skrev Cassel, ”att de vilja ha bort Ida och Frida för att ha ’fältet fritt’ [...] Förmodligen ville Böök hava KB ’rehabiliterad’ före ett eventuellt giftemål. Eller det kunde endast bli en förbindelse. Otänkbart är väl att de tillsammans, gifta eller ogifta, skulle få vistas på Ö. Lid med Verners grav utanför. Det säger ju rena anständigheten”.¹²⁰

Elmström och Frödin hade emellertid redan i början av 1942 engagerat juristerna Ove och Fredrik Nelander i Malmö för att de skulle söka upplysningar om Fredrik Bööks förhållanden med Kate Bang. I juni upplyste Ove Nelander om att fru Böök nyligen anförtrott en väninna att hon hade för avsikt att begära äktenskapsskillnad och att orsaken skulle ha varit Övralidshistorien.¹²¹ I november 1943 berättade Fredrik Nelander att han rest in till Lund för att försöka införskaffa sådana upplysningar som Frödin begärt, nämligen huruvida makarna Böök skulle stå i begrepp att skiljas. Från Rådhusrättens vaktmästare hade Nelander fått veta att ett sådant ärende ännu inte varit uppe men att det med säkerhet var på gång. Några dagar senare återkom

emellertid Nelander med nya upplysningar. Från en pensionerad lärarinna som var väninna till fru Böök hade han fått veta att Tora Böök ett år tidigare, då ett sådant rykte gick i Lund, anförtrott väninnan att hon aldrig skulle gå med på skilsmässa. Numera, skrev Nelander, skall förhållandet makarna emellan vara mycket gott och de syns ofta på promenad i staden. Också i universitetskretsar, där Nelanders son hade goda förbindelser, rådde uppfattningen att makarna Bööks förhållande igen verkade vara det bästa men att skilsmässa tidigare varit på tal.¹²²

Svante Nordin berättar i *Fredrik Böök. En levnadsteckning* (1994) att det intensiva litterära samarbetet mellan Fredrik och Kate verkligen ledde fram till en kris i Bööks äktenskap. Kate bodde långa tider hos familjen Böök i Lund och många gånger var hon och Fredrik ensamma i Bööks sommarbostad. Fredriks samvaro med Kate blev pressande för Tora Böök och hon förstod att förhållandet inte hållits ”inom kyskhetens gränser”. Tora Böök kände sig obetydlig och blev tyst och ledsen. Men Kate konfronterade henne hänsynslöst: ”Det skal jeg sige dej, Tora, at vis du ikke kan taale at Fredrik er gla i mig, saa maa du lade dig skilles.”¹²³ Någon skilsmässa blev det aldrig även om fru Böök många gånger önskade det. Fredrik förnekade att hans förhållande till Kate haft andra än litterära och ekonomiska förtecken. Men kanske kom han sanningen närmare i sitt skönlitterära skapande. Svante Nordin påpekar att en berättelse i novellsamlingen *Danserskan i Aleppo* (1941) handlar om oljedirektören Axelsson som rest till staden Aleppo medan hans äktenskap är i kris. Enligt Nordin valde Böök ofta en affärsman som sitt alterego och den namngivna staden hade han själv besökt. I staden förälskar sig Axelsson i en vacker rysk danserska vid namn Katja men reser till slut ensam hem till Sverige igen. I verkligheten gick det på samma sätt och småningom återställdes familjefriden hos Bööks. På Kungl. Biblioteket i Stockholm förvaras Fredrik Bööks brev till Kate Bang, men de är förseglade fram till år 2010, ”af hensyn til de efterlevende”.¹²⁴

Schismen 1944

Ännu fyra år efter Heidenstams död var frågan angående hans testamente och framförallt det som rörde Kate Bang ett infekterat sår som splittrade styrelsen för Stiftelsen Övralid. Omkring Övralidsdagen den 6 juli 1944 rullades problematiken ut i tidningarna. Med rubriker som ”Det måste rensas upp kring problemet Kate Bang”, ”Storm kring Övralid” och ”Vill Böök ha monopol på Heidenstam?” kom i synnerhet Frödins version av vad som pågick till allmänhetens kännedom. Fredrik Böök omtalades som en diktator som ville återinföra Kate Bang som ”härskarinna” på Övralid. Varken Böök eller Kate Bang ville emellertid uttala sig i pressen.

Först ut var Nils Palmgren som i en ledare i *Aftonbladet* påpekade att stiftelsen

inte varit mäktig att ena sig om ett program för att förverkliga Heidenstams önsknin-
ningar. Palmgren berättade att Heidenstams tanke inte så mycket varit att ”slottet
skulle stå som ett monument över honom själv” utan att det snarare skulle bli ”ett
levande centrum för en nationellt betonad författarskara” som skulle få vistas där för
att inspireras och skapa. Övralid har kommit att förvaltas av människor som hotar
spoliera viktiga värden, men tack vare ansträngningar från Heidenstams gamla vän-
ner, skrev Palmgren, har detta förhindrats. I artikeln citerades också ett brev från Au-
gusta Cassel: ”De (förvaltarna) ha ej minsta aning om skaldens önsknin-
gar, ej hel-
ler den minsta känsla för platsen. Följderna utebli ej. De begränsas dock tack vare
antikvarie Frödins energiska ingripande”. Det underströks att Böök aldrig hört till
skaldens närmare umgänge samt att han inte tog hänsyn till det som skaldens vän-
ner genom Frödin påpekade. Han påstods ha sin egen plan. Böök vill tvätta bort den
skugga som efter brytningen lade sig över Övralids två viktigaste personer. På hög-
tidsdagen den 6 juli skall styrelsen åter träffas i den dödes bibliotek och ”dra fram
sina skarpslipade värjor för att fäkta om små och stora ting samt skiljas utan att säga
adjö åt varandra”. Och Palmgren frågade sig: ”Är det värdigt en svensk kulturstif-
telse? [...] Är det verkligen värdigt vår nation att man så snedvrider en död mans
minne och så illa fullföljer hans önskemål?”¹²⁵

Även om de flesta tidningar nöjde sig med att referera vad som sagts i Palmgrens
ledare, påpekade en anonym skribent i *Dagens Nyheter* att Palmgren gjort sig till ta-
lesman för ett ”kvinnoregemente som står i harnesk mot fru Bang, den enda som
verkligen kände skalden de sista 20 åren av hans liv”.¹²⁶

I tidningarna omnämndes också att Böök skulle ha för avsikt att avskeda de två
trotjänarinnorna Ida och Frida som varit i Heidenstams tjänst sedan 1907 respek-
tive 1909, något som han bestämt förnekade. Men av Bööks svar kunde ändå hans
avsikter utläsas: ”Trotjänarinnorna skall behandlas i enlighet med testamentets före-
skrifter. Och där står att de skall ha sin pension. Stiftelsen som sådan har ingen an-
nan uppgift än att dela ut stipendier, vilket dock hittills inte kunnat ske på grund av
den dåliga ekonomien”.¹²⁷ Stiftelsens ekonomiska situation var med andra ord inte
helt stabil vid denna tid och för Böök var huvudsaken att stiftelsen skapade förut-
sättningar för att stödja författare och forskare, vilket skulle ske ett år senare då Öv-
ralidspriset första gången delades ut. Som en besparingsåtgärd föreslog Böök därför
att hushållet skulle läggas ned och tjänarinnorna Ida och Frida pensioneras. Övra-
lid skulle hållas stängt under vinterhalvåret. Förslaget bordlades upprepade gånger
på Alice Trolles och Frödins begäran. De menade att hushållet på Övralid alltjämt
skulle fortleva. För dem var det en huvudsak att tjänarinnorna stannade kvar och
att hushållet var igång. Böök och sekreteraren Lindahl var emellertid överens om att
detta var ekonomiskt oförsvarligt eftersom stiftelsens förmögenhet minskade undan

för undan. Deras mening var att besparingar måste genomföras för att testamentets syften skulle kunna uppfyllas. Böök hävdade att Trolles och Frödins ståndpunkt för-
anleddes av att de ville bruka Övralid ”som en behaglig week-end-plats”. Böök me-
nade sig ha förhindrat Frödins planer på att slå sig ner på Övralid som ”verkställande
direktör”. Nu hade istället grevinnan Trolle erbjudit sig att bo på Övralid för att ha
tillsyn över hushållet och tjänstepersonalen som ett slags ”oldfru”. Men testamentet
menade Böök innehöll ingenting om att det för framtiden skulle levas herrgårdsliv
på Övralid. I december 1949 fick Ida och Frida gå i pension och Övralid skulle fort-
sättningsvis endast hållas öppet under sommarhalvåret.¹²⁸

Ommöblering på Övralid

1948 fördes vad som skulle kunna kallas den sista striden i styrelsen för Stiftelsen Öv-
ralid. Fortfarande handlade konflikten i grunden om Heidenstams hälsotillstånd,
om Kate Bangs närvaro eller frånvaro, och om vilken bild Övralid skulle förmedla
till framtiden. Vid ett styrelsesammanträde i april förde Fredrik Böök åter på tal, det
som han hävdade redan vid sitt första sammanträde sju år tidigare, nämligen att Kate
Bangs medverkan var nödvändig inte bara när det gällde vården av det litterära, utan
att husets interiör endast kunde tolkas och behandlas pietetsfullt med hennes hjälp.
Böök menade att Övralid borde återfå det skick det haft under Heidenstams friska
tid. Övralid hade enligt honom, på grund av personer som fanns i Heidenstams
omgivning under hans senare levnadsår, förändrats och Heidenstams smak påver-
kats. Arbetsrummet skulle återfå sin prägel av enkel värdighet. Hans egna målningar
som han 1937 återfått från Emilia Ugglå och som upphängts i rummet, skulle till-
sammans med Hanna Paulis porträtt och ett staffli flyttas för att inte ge intryck av
ateljé. Mindre ändringar skulle också göras i biblioteket och i matsalen, allt ”i över-
ensstämmelse med Heidenstams smak och önskningsar”. Detsamma gällde för Hei-
denstams sovrum och för fru Bangs rum som tills vidare inte fick visas utan medgi-
vande av styrelsen.

Styrelseledamöterna Louise Adelswärd, Maud Hemström och Fredrik Böök skulle
med upplysningar och anvisningar från fru Bang genomföra dessa ändringar. Böök
hoppades också att fru Bang i framtiden skulle vilja skänka de möbler som hörde till
hennes rum: ”Därmed skulle slutligen Övralidsinteriören ha fått den karaktär åter-
ställd den ägde under sista skedet av Heidenstams liv.” Frödin reserverade sig mot
beslutet och menade att det stred mot bestämmelserna i Heidenstams testamente.
Elmström anslöt sig senare till Frödins ståndpunkt.¹²⁹ Ändringarna genomfördes
utan justering av beslutet och vid sammanträdet på högtidsdagen i juli protesterade
fortfarande Frödin och Elmström. När deras åsikter inte vann något gehör gjorde de

istället en skrivelse till regeringen vari de önskade att den skulle kräva att styrelsen återställde Heidenstams hem i det skick det befunnit sig vid hans död. Ändringarna var, menade de, en grov kränkning av den i testamentet uttryckta viljan att Övralid skulle bevaras såsom det såg ut vid Heidenstams död. I skrivelsen frågade de sig om avsikten med ommöbleringen möjligen varit att undanskaffa minnena av Heidenstams första hustru, ”till förmån för någon annan, som före hennes besök haft dessa båda rum som sina egna?”¹³⁰ Dessutom, menade de, att också en gammal man som Heidenstam måste ha haft rätt att ändra sig i en så obetydlig fråga som inredningen. ”Just professor Böök”, skrev Frödin och Elmström, ”borde av egen erfarenhet kunna medge att man kan ändra åsikter rörande vida livsviktiga ting”.¹³¹

Samtidigt som skrivelsen sändes till regeringen underrättade Frödin och Elmström tidningarna om den företagna ommöbleringen och under hösten fördes en debatt med ömsom allvarligt upprörda artiklar, ömsom raljerande och löjeväckande reportage om den styrelse som ansåg att regeringen borde besluta om var tavlor skulle hängas och möbler placeras. Tidningen *Expressen* menade att det var svårt att ta högtidligt på denna egendomliga maktkamp som borde avgjorts bakom kulisserna. En ommöblering behöver ju inte vara definitiv. Att regeringen skulle komma att blanda sig i det hela föreföll enligt tidningen inte troligt, men om den gör det ”skall det bli intressant att se vilken statlig hängningsexpert som får det delikata uppdraget”.¹³² I *Arbetaren* skrev Viveka Heyman, som nyligen hemkommit från ett besök bland Normandies ruiner, ”där pressen jublar om en enda klockstapel har lyckats bli någorlunda restaurerad”, att det kändes lite ovant att komma hem till Sverige. Medan den svenska kulturvärlden skakas av denna högviktiga och intressanta kulturstrid, skrev hon, ”dryftar myndigheterna i S:t Lo fram och tillbaka var man egentligen skall få plats att hänga de tre härliga sextonhundredratsbonader, som nästan ensamma återstår av museets skatter”.¹³³

En annan tidning påpekade också hur omotiverad diskussionen föreföll för vanliga människor och att Stiftelsen Övralid verkade ha förlorat sinnet för proportioner: ”När vanligt enkelt folk, som inte fått sitt sinne förädlad av varken för mycket litteratur eller för mycket litteraturhistoria, doktorsavhandlingar om avdöda författares komplex eller deras familjeförhållanden, får läsa om sådant eller höra sådant omtalas, som denna tvist på Övralid, då rucka de på huvudena och säga: Jojo, det slår över ibland”.¹³⁴ ”Man får vara glad”, konstaterade *Stockholms-Tidningen*, ”åt att de flesta skalder inte efterlämnar några donationer med schäslonger, oljemålningar och lavoarer som kan ställa till trassel långt fram i odödligheten”.¹³⁵

Ett par personer vittnade till ommöbleringens fördel. Stig H:son Björkman, redaktör för tidskriften *Svenska Hem i ord och bilder*, hade 1935 låtit göra ett reportage från Övralid och i samband med det fått Heidenstams inredningsprinciper klara för

sig. I en intervju i *Dagens Nyheter* berättade Björkman att ”allt vad Heidenstam yttrade i heminredningsfrågor gick stick i stäv med de intentioner som dr Frödin vill tillskriva honom”. Också Björkman var därför övertygad om att Heidenstam påverkats av andra då han företog de förändringar i inredningen som striden nu stod om.¹³⁶ Översättaren Elsa Thulin berättade även hon om sina intryck från vistelser på Övralid. Vid första besöket 1927 fick hon gå husesyn och Heidenstam påpekade att hans arbetsrum saknade tavlor för att han, som han sade, ”önskade ha fria väggytor där fantasin fritt får spela och stundens ingivelse får måla de bilder som motsvara själens längtan och skifta med den”.¹³⁷

Av ett brev från Anna Jacobi till Frödin i december 1937 framgår att Heidenstam faktiskt inte var delaktig i hängningen av tavlorna i arbetsrummet: ”Idag har Ida och jag satt upp tavlorna i Vs skrivrum d.v.s. Vs Emilia voro ju med och bestämde var de skulle hänga och det blev mycket vackert i mitt tycke”, skrev Anna Jacobi.¹³⁸ Andra brev visar att Frödin var högst ansvarig för de förändringar i inredningen som gjordes under Heidenstams sista år. Delvis handlade det om att utplåna spåren efter Kate Bang och ersätta dem med avtryck från Emilia Ugglas. Till den senare skrev Frödin i mars 1938:

Min fru och jag sågo i torsdags ut ett par mattor på ”Svensk Hemslöjd”, som skickades ned och också kommo fram igår. De voro avsedda för salongen i övre våningen, och Verner hade tyckt så bra om dem. Nu skall jag se ut ett par fönsterbord och ett par stolar, och sedan är rummet färdigt. Verner trivs så bra däruppe och är där lika mycket som i biblioteket. Ja, man är glad när man kan göra något som han förstår att glädja sig åt.¹³⁹

Frödin var högst medveten om att de ändringar han genomförde skulle bli permanenta avtryck i kraft av de testamentariska bestämmelser han själv varit med om att formulera. Dagarna efter Heidenstams 80-årsdag skrev Frödin tackkort å hans vägnar. Fanny von Wilamowitz-Moellendorff tackades för en tavla som Verner fått i present av henne. Heidenstam var mycket glad över gåvan, berättade Frödin som hade passat på att ”begagna det gynnsamma tillfället att få den placerad på en lämplig plats för framtiden”. I ”Friherrinnans salong” fann han den rätta platsen menade han ”och där hänger nu grefvinnans tafla – jag hoppas på säkert, *så länge Övralid finnes till*”. I samma rum hade Frödin hängt upp ett porträtt av Emilia Ugglas som Heidenstam målat i Sorrento. Dessutom hade Frödin och hans hustru låtit förstora ett ungdomsporträtt av Emilia som han placerat i rummet. För Fanny von Wilamowitz berättade han:

Jag är glad, mer än jag kan säga öfver att de båda bilderna af henne, hon, den enda af de fyra, som hållit trofast af V. för *hans egen skull*, nu fått sina platser säkrade för all framtid och för alltid skola markera att ringen omkring ett mycket trasigt lif ändtligen blef sluten, när E.U. jämmt ett år tidigare, den 6/7 1938 höll födelsedagstalet för Verner. Än mer skall detta markeras, när hennes aska får sin sista hviloplats i V:s graf.¹⁴⁰

Samtidigt som Frödin förde nya föremål till Övralids interiör, ansåg han sig uppenbarligen berättigad att bortföra andra. I april 1938 berättade han för Emilia Uggla att hans son Gunnar snart skulle gifta sig. Heidenstam hade enligt Frödin sagt sig vilja ge det unga paret en present, något som de själva skulle få tänka ut. ”Och som ett mera personligt minne av ”Farbror Verner” tog jag med mig en sak”, skrev Frödin, ”som jag fann uppe på vinden och som stått där i alla år liksom på Naddö – och som således aldrig kan tänkas höra till Övralids-miljön”. Föremålet var en broderad kakelugnsskärm på en trefot i svart och guld som Frödin gissade härstammade från 1830-talet och som troligen kommit från Olshammar. Det skulle vara roligt att höra ”om Friherrinnan vet något om denna sak”, avslutade han sitt brev till Emilia.¹⁴¹

Majoriteten i styrelsen hävdade som svar på Frödins och Elmströms skrivelse till regeringen att de spörsmål de återopade inte ägnade sig för ett meningsutbyte i offentligheten och att de därför inte önskade bemöta deras påståenden.¹⁴² Louise Adelswärd uttalade sig vid ett par tillfällen om att styrelsen handlat helt i Heidenstams anda då de återställt Övralid såsom han själv och Kate Bang skapade hemmet. ”Varför”, frågade hon sig, ”skulle mera tillfälliga arrangemang under Heidenstams sista dagar för all framtid präglade hans boning?”¹⁴³ Regeringen meddelade slutligen att den inte hade något att erinra mot stiftelsen, som enligt stiftelselagen inte var underkastad någon tillsyn förutom det som rörde det rent ekonomiska. Frödins och Elmströms klagomål i upprepade skrivelser föranledde inga åtgärder.¹⁴⁴

Människa eller monument?

Alltjämt delades styrelsen i två läger där den ena parten, Frödin och Elmström, ståndaktigt höll fast vid att Heidenstam intill slutet varit klar i tanken – deras argumentation byggde alltid på detta oavsett om det gällde brytningen med fru Bang, testamentet, återföreningen med Emilia Uggla eller förändringarna i interiören. Ständigt återopade också Frödin sin position som skaldens enda förtrogne vän och lade själv i vågskålen att hans motparter, särskilt Böök, inte haft någon personlig kontakt med Heidenstam de sista åren. Den andra delen av styrelsen höll lika orubbligt fast vid att Heidenstam en lång tid innan slutet varit försvagad psykiskt och att denna belägenhet utnyttjats av bland andra Frödin och Elmström för att avhysa fru Bang, upprätta ett nytt testamente, återföra Emilia Uggla och utplåna spåren av Kate Bang på Övralid.

I sin sista skrivelse till regeringen i frågan om inredningen menade Frödin, angående Heidenstams hälsotillstånd, att det förstås var naturligt att vid en ålder av 78 år inte vara vid fullgod hälsa. Symtom på åderförkalkning brukar då bli påtagliga och det gällde även för Heidenstam erkände han. Men uppenbarligen ansåg Frödin att det fanns en skillnad mellan Heidenstam och andra människor. Ålderssymtomen kunde, menade han, ”hos denna särpräglade människa, denna egenartade personlighet [...] taga sig uttryck på ett stundom mera säreget sätt. Detta bör väl kunna vara förklarligt utan att man därför som friherrinnan Adelswärd, behöver tala om psykisk ohälsa”. Heidenstams hälsotillstånd var i själva verket, enligt Frödins mening, förvånansvärt gott och Bööks och Adelswärds åsikter bara en svartmålning av detsamma i ett propagandistiskt syfte.¹⁴⁵ Kanske finns problematikens kärna i Otto Frödins uttalande. För honom och dem som delade hans betraktelsesätt var Heidenstam ingen vanlig människa. Han var av ett ädlare slag och därför skulle hans historia också anpassas för detta. De tysta åren skulle fyllas med ett klädsamt innehåll: Förnekandet av sjukdomen, testamentets omsorg om framtida uppmärksamhet, återföreningen med Emilia Uggla, åtgärderna i Övralids inredning och arrangemangen kring graven skapade tillsammans en monumental och noggsamt tillrättalagd bild. Kanske finns det bakom detta perspektiv också ytterligare ett svar på varför Kate Bang kunde upplevas som ett hot. Hon hade delat vardagen med Heidenstam och i hennes ögon var den store författaren också en man av kött och blod. Till en före detta vän skrev Kate: ”Så meget må du vel dog kende mig at du ved, at jeg afskyr tom forfængelighed og at jeg aldrig har solat mig i Verners berømmelse. Tværtimod har jeg måske været for nøgtern og med mit menneskelige syn på ham størt dem, der dyrkede ham som en avgud”.¹⁴⁶

Den monumentala bilden har i Heidenstams eftervärld inte sällan legat hans minne till last eftersom den ansetts osmakligt pompös. Han var knappast oskyldig i det hänseendet, men de testamentariska arrangemangen hade Heidenstam ogillat eftersom han insåg att de skulle kunna uppfattas som att han önskat sörja för egen berømmelse. Att han under sina sista år var sjuk och bitvis otillräknelig visar de många vittnesmålen. Och att Frödin aktivt påverkade vad som skulle komma att uppfattas som Heidenstams egen vilja har också framgått, men därmed inte sagt att hans intentioner var falska. Men det är trots allt svårt att övertyga sig om att Frödins åtgärder, såsom Sven Hedin påpekade, helt och hållet var avsedda för Heidenstams bästa. Frågan om vad som drev Frödin dröjer sig kvar. Tänkbara motiv är naturligtvis ärelystnad och personlig vinning men det är ändå inte någon tillfredsställande förklaring. I Frödins arkeologiska arbete med att frilägga Alvastra klosteruin var gränserna mellan att å ena sidan konservera och bevara lämningarna, och å andra sidan att återställa, renovera och modernisera desamma, uppenbarligen flytande.

Ett slags regional och nationell patriotism med sikte på framtiden låg till grund för att iståndsättandet av ruinen anpassades för kommande bruk – den skulle bära vittnesbörd om ett stolt förflutet.¹⁴⁷ Mycket tyder på att det också var en sådan anda av att lägga till rätta med avseende på att förmedla ett stolt, nationellt arv, som präglade Frödins omsorg om Heidenstambilden och Övralids framtid. Också i sin yrkesroll kunde han ingripa mycket bestämt och gå till våldsamt angrepp om han ansåg att någon orättvisa var begången. En kollega vittnade om att Frödin inte var särskilt lättsinnig. Han kunde vara mycket skarp och bitskt ironisk. När man lärde känna Frödin närmare, skrev Holger Arbman, ”var han ingalunda otillgänglig och sträv; de som arbetade med honom minns hans vänliga inställning, hans utpräglade humor och framför allt hans vänfasthet”.¹⁴⁸ Kanske var det en sådan envis, och missriktad, vänfasthet, parad med arkeologens vurm för det förflutnas framtid, som låg till grund för hans beskäftighet i samband med vården av Heidenstams minne. Frödins betydelse för Heidenstambilden ska antagligen inte underskattas även om hans roll hittills varit så gott som ouppmärksam. De många arrangemang som företogs under Heidenstams sista år doldes bakom den gamle mannens namn men var i större eller mindre utsträckning formade efter Frödins huvud. Dessutom kom Frödins handlingar då, liksom åren närmast efter Heidenstams död att indirekt påverka bilden av författaren i en delvis motsatt riktning genom den personliga friktionen med hävdatecknarna Fredrik Böök och Kate Bang.

Konflikten och splittringen i styrelsen berodde under alla förhållanden på skilda perspektiv. Den ena parten koncentrerade sig på Heidenstamgestalten, den yttre bilden, medan den andra parten menade att det var vården av Heidenstams verk som var stiftelsens uppdrag. Testamentets lagskyddade formuleringar ställdes mot tankar som Heidenstam uttryckt i sin diktning:

Om jag förnekar detta tal, när fäst
med ålderdomens kedjor vid mitt läger
jag jollrar mellan läkare och präst,
förglöm vad gubben, skräm, med bruten kropp
då viskar i sin gamla ammas öra,
men minns vart ord, han tvang en värld att höra,
när han stod upprätt på sin levnads topp!¹⁴⁹

För Fredrik Böök var det litterära arvet alltjämt det viktigaste. Engagemanget för Kate Bangs sak var, utöver den personliga förälskelsen, motiverat av att hennes kunskaper om Heidenstam och hans texter måste komma till eftervärldens kännedom. Endast hon kunde bidra till förståelsen av de sista åren i Heidenstams liv samt ge anvisningar till hur den litterära kvarlåtenskapen skulle tolkas och förklaras. Varken

Kate Bang eller Fredrik Böök gav sig någonsin in i de offentliga bråk som initierades av Frödin. De skulle emellertid på annat sätt bidra till att nyansera bilden av Heidenstam. I sina verk om författaren gav de andra versioner av sanningen, synbarligen utan bitterhet och utan att direkt beröra de inflammerade händelserna. Ändå kan deras arbeten läsas med konflikterna för ögonen. Kate Bang berättade, utan att vara utlämnande, även de historier som för de initierade visade på Frödins taktlöshet. Det finns mycket mellan raderna i Kate Bangs bok om tiden på Övralid. På någon av de sista sidorna skriver hon att Heidenstam dog ensam, ”vänner kom och gick, men de, som stått honom nära och fått hans förtroende och som genomlidit ångestens nätter tillsammans med honom, hade han skilts från under sjukdomens sista år”.¹⁵⁰

På samma sätt kan Fredrik Bööks hela anslag i biografien över Heidenstam förefalla motiverat av erfarenheterna från arbetet i Stiftelsen Övralid. Från första sidan är hans avsikt att klä av Heidenstam och slå hål på myterna – såväl de som författaren själv strött omkring sig, som de andra varit med om att skapa och sprida. Hos Böök skulle Heidenstam framträda med människans alla drag av ofullkomlighet. Då Frödin ville lansera bilden av Heidenstam som den store altruisten, kom Bööks framställning att visa upp honom som en oförbätterlig egoist. Heidenstams egenkärlek var inte bara en sida som uppträtt eller förstärkts under ålder och sjukdom, den var ett konstitutionellt drag, menade Böök. Det var i dikten Heidenstams storhet funnits. Därför får inte Heidenstam, skrev Böök, ”bedömas efter den förmörkelse, som redan sommaren 1937 var fullbordad och gav en tragiskt förvirrad prägel åt de sista åren”. Det var aldrig den friske Heidenstams avsikt att förvandla Övralid till ett mausoleum över sin egen storhet, försvarade Böök. Omsorgen om eftermälet hade han önskat lämna till den som stod honom närmast, nämligen Kate Bang. ”När han fördes in på andra tankebanor, hade han förlorat överblicken så fullständigt, att han inte ens förmådde ge några anvisningar om det som legat *honom*, den store diktaren, allra mest om hjärtat: utgivandet av *När kastanjerna blommade* och vården av hans litterära kvarlåtenskap”.¹⁵¹ I ett tal på Övralidsdagen 1946 understök Fredrik Böök att Tegnérns minne tål sanningen trots alla skuggor och att ”Heidenstams minne skall göra det. I en anda av sanning alltså, och i beundran och kärlek till hans odödliga verk vårdas här hans minne”.¹⁵²

Efter det offentliga bråket 1948 inträdde äntligen en mer rofylld tid för Stiftelsen Övralid. Alice Trolle lämnade styrelsen 1947 då hon fyllt 75, den ålder då, i enlighet med testamentet, en styrelsemedlems medverkan skulle upphöra. Otto Frödin avled 1953 och Fredrik Böök fortsatte som ordförande till och med 1956. Styrelsens olyckliga sammansättning av viljor hade visat att perspektiven på sak och person var oförenliga. På olika sätt hade de inblandade också styrts av känslomässiga faktorer i rela-

tionerna till varandra liksom till Heidenstam. Successivt övergick ansvaret för Heidenstams kvarlåtenskap till personer som inte varit intimt bekanta med författaren, något som säkerligen gjorde det lättare att utföra det uppdrag som hans testamente givit dem.¹⁵³

Heidenstams egna ord om eftervärldens och historieskrivningens nyckfullhet förmedlar ett slags befrielse från det olustiga öde som drabbade honom vid livets slut. Den vackra gravskriften i vilken Heidenstam prisade det ofattbara att det förunnats honom att leva ett liv på jorden som människa, var kanske i själva verket en ironisk blinkning till eftervärlden från en man vars offentliga roll tömt honom på liv och bestulit honom friheten att bara vara människa. I en av Heidenstams efterlämnade anteckningar kan vi byta ut den romerske kejsarens namn mot ordens upphovsman och se att han visste vad odödligheten innebar, och samtidigt förstå varför namnlösheten framstod som ett så lockande men svårvunnet ideal:

Vad annat är världshistorien, vad kulturhistorien än en flöjel, som visar den vind som blåser. I den ena volymen är Cæsar en gudamänniska, en pendang till Kristus, i den nästa en illmarig och förslagen men kroppsligt och moraliskt genomfördärvad snobb. [E]j ens olika generationer, som leva samtidigt, kunna bedöma varandra riktigt, ty ingendera kan se inifrån med den andras ögon.¹⁵⁴

NOTER

- 1 Den här uppsatsen tillkom i samband med att jag under hösten 2004 arbetade med att sammanställa en jubileumsantologi för Övralidspriset (*Gäster från Jorden. Tal på Övralid 1945–2005*, Bonniers, 2005). I ett förord ville jag berätta om Heidenstams testamente och om förutsättningarna för Övralidsprisets tillkomst. Historien visade sig vara i det närmaste utforskad och alltför mångfacetterad och komplicerad för att i sin helhet kunna berättas i ett förord. Det här är den långa berättelsen vari jag försökt vända på de flesta tänkbara stenar för att nå fram till vad som sannolikt utspelade sig på Övralid under Heidenstams sista levnadsår och tiden närmast efter hans död. Handskriftsmaterialet finns i Övralidsarkivet om inte annat anges i hänvisningarna. Sådant material som ännu då jag arbetade med denna uppsats förvarades på Övralid har jag markerat ”på Övralid”. Dessa brev och handskrifter har nu emellertid överlämnats till Övralidsarkivet i Linköping.
- 2 Gustaf Fröding, ”Heidenstam” i förf:s *Grillfångeri*, 1, 1898.
- 3 Pseud.: Huck Leber [Klara Johanson] ”Två konungar”, *Stockholms Dagblad* 19/6 1910.
- 4 Mauritz Hellberg, ”Stunder med Heidenstam” i *Mårbacka och Övralid*, Uppsala: Lindblads, 1940, s. 435.

- 5 Bertil Malmberg, ”Vi bygga på döden medan vi leva” i *Mårbacka och Övralid*, Uppsala: Lindblads, 1940, s. 532f.
- 6 Sign.: ”E. W-m.”, *Upsala Nya Tidning* 10/4 1943.
- 7 Se sign.: ”N. S-g.”, ”Nyckeldramatik på Dramaten” i *Dagsposten* 10/4 1943.
- 8 Intrigerna och stridigheterna kring Heidenstam och i Stiftelsen Övralid berörs av Svante Nordin i *Fredrik Böök. En levnadsteckning*, 1994, s. 334–337, 350–355; och av Magnus von Platen i *Verner von Heidenstam och Emilia Ugglå. Ett äktenskap*, 1994, s. 181–188. Det kan också nämnas att Carl Fehrman i sin nekrolog över Kate Bang berättade om intrigspelet på Övralid (*SvD* 28/8 1976). Ole Söderström har också berört detta i ”Tystnaden och lyckan” i *Parnass* 4: 2000, s. 26–28.
- 9 Sven Hedin, ”Tre decennier med Heidenstam. Några personliga minnen” i *Mårbacka och Övralid*, Uppsala: Lindblads, 1940, s. 365.
- 10 Heidenstam till Otto Frödin, november 1924.
- 11 Se exempelvis Frödins koncept riktat till Södra Roslags Häradsrätt, 26/4 1940.
- 12 Fredrik Böök, *Verner von Heidenstam 2*, Stockholm: Bonniers, 1946, s. 351.
- 13 Detta enligt Fredrik Bööks redogörelse för Heidenstams sista år. Manus daterat 15/6 1944. Det framgår emellertid också av ett brev från Heidenstam till Otto Frödin 3/11 1937 att det var Frödins förslag att Sven Hedin och Alice Trolle skulle ingå i stiftelsens styrelse.
- 14 Otto Frödin till Heidenstam, 26/10 1937.
- 15 Otto Frödin till Heidenstam, 31/10 1937.
- 16 Otto Frödin till Heidenstam, 4/11 1937.
- 17 Övralidsarkivet, odaterad anteckning [1937].
- 18 Se brev från Maud Hemström till Alf Lindahl, 6/12 1944 (på Övralid). Maud Hemström (1893–1970) var sjuksköterska och vistades ofta på Övralid tillsammans med sin man David Hemström (1890–1955) som var Heidenstams läkare från och med 1935. I den redogörelse för Heidenstams sjukdom som Maud Hemström tillsände Alf Lindahl skriver hon att hon är övertygad om att ”katastrofen” (brytningen med Kate) aldrig skulle ha skett om en utbildad sjuksköterska i tid kommit till Övralid. De som fanns omkring Heidenstam varken kunde eller ville se hur sjuk han var. En erfaren sjuksköterska skulle veta ”hur ytterst vanligt ett sådant fall som H-ms är och vet vilken fara den sjukes tillstånd rymmer just för de närmaste. Även den bästa och snällaste människa kan genom åderförkalkning förvandlas till en elak och hänsynslös egoist”.
- 19 Fredrik Bööks redogörelse för Heidenstams sista år. Manus daterat 15/6 1944.
- 20 Fredrik Böök, *Verner von Heidenstam 2*, Stockholm: Bonniers, 1946, s. 365f.
- 21 Olof Robson, ”Anteckningar rörande Heidenstams sjukdom”, daterat 25/6 1945.
- 22 Olof Robson, ”Anteckningar rörande Heidenstams sjukdom”, daterat 25/6 1945.
- 23 Werner Wolf, *Dagar på Övralid med Verner von Heidenstam*, Åbo: Förlaget Bro, 1940, s. 108f.
- 24 Fredrik Bööks redogörelse för Heidenstams sista tid.
- 25 Barbro Alving, ”Då jag blev fel fru Bang. Det kom aldrig i tidningen” *Veckojournalen* 1963:13, s. 44–45, 54. Sven Hedin har berättat en annan version av detta ögonblick. Se

- Sven Hedin, *Stormän och konungar, senare delen*, Stockholm: Fahlcrantz & Gumælius, 1950, s. 222.
- 26 Ludvig Nordström, "På Mårbacka och Övralid" i *Mårbacka och Övralid*, Uppsala: Lindblads, 1940, s. 274.
- 27 Se Inger Larsson, *Text och tolkning i svenska författarbiografier*, Hedemora: Gidlunds, 2003, s. 241.
- 28 Kate Bang till Alf Lindahl, 15/11 1944 (på Övralid).
- 29 Tor Bonnier till Kate Bang, 5/2 1964 (KB).
- 30 Kate Bang, "Min redogörelse vedr. V. von Heidenstams ålderdom", manus daterat 11/4 1944 (KB). Renskrivet 1963 på grund av att färgbandet från krigsåren hade dålig beständighet. Inlämnat till Kungl. Biblioteket i maj 1971. Tillsammans med redogörelsen ligger ett brev från Kate Bangs med restriktioner för användningen av dokumentet: "Inneliggande framställning av Verner von Heidenstams sjukdomsperiode på ålderdomen får inte offentliggöras, men har i sanningens intresse deponerats för att tjäna till upplysning för framtida litteraturhistoriska forskare. Jeg ønsker stadig att ikke blot redogørelsen men også dele deraf ikke trykkes eller citeres. Förövrigt må man være varsom og tage hensyn til de personer, hvis breve og udtalelser citeras av mig. Redogørelsen skal, som jeg skriver, kun tjene til oplysning for fremtidige litteraturhistorie forskare."
- 31 Utkast till danskt testamente (KB).
- 32 Otto Frödin till Allvar Elmström, koncept daterat 27/6 1936.
- 33 Kate Bang, "Min redogörelse vedr. V. von Heidenstams ålderdom" (otryckt) dat. 11/4 1944. (KB).
- 34 Otto Frödin till Kate Bang 10/11 1936. (KB).
- 35 Alvar Elmström till Otto Frödin, 17/9 1936.
- 36 Kate Bang, "Min redogörelse vedr. V. von Heidenstams ålderdom" manus daterat 11/4 1944. (KB).
- 37 Otto Frödin till Kate Bang, 10/5 1934 (KB). Frödin citerar själv Heidenstams brev.
- 38 Intyg från Ida Eriksson 1/9 1941.
- 39 Kate Bang, "Min redogörelse vedr. V. von Heidenstams ålderdom", manus daterat 11/4 1944. (KB).
- 40 Kate Bang, "Min redogörelse vedr. V. von Heidenstams ålderdom", manus daterat 11/4 1944. (KB). Kate Bang berättar också i ett brev till Augusta Cassel (9/3 1942) att det var Alice Trolle som skrev Verners avskedsbrev till henne.
- 41 Anna Jacobi till Otto Frödin, 26/10 1937.
- 42 Anna Jacobi till Otto Frödin, oktober 1937. Frödin har antecknat i marginalen att han besvarat brevet 27/10 1937.
- 43 Anna Jacobi till Otto Frödin, 3/1 1938.
- 44 Anna Jacobi till Otto Frödin, oktober 1937. Frödin har antecknat i marginalen att han besvarat brevet 27/10 1937.
- 45 Otto Frödin till Heidenstam, 31/10 1937.
- 46 Anna Jacobi till Otto Frödin, 16/12 1937.
- 47 Kate Bang till Ellen Tiselius, 30/11 1937.

- 48 Martin A. Ohlsson till Otto Frödin i mars 1942. (Min kurs. i citatet).
- 49 Kate Bang, ”Min redogörelse vedr. V. von Heidenstams ålderdom”, manus daterat 11/4 1944. (KB).
- 50 Alice Trolle, *De voro ett lysande följe. Alice Trolle berättar sitt livs minnen*, andra delen, Stockholm: Modéns, 1944, s. 339.
- 51 Fredrik Bööks redogörelse för Heidenstams sista år.
- 52 Magnus von Platen, s. 181f.
- 53 Claes Lagergren, *Efterlämnade dagboksanteckningar II. Mot resans slut 1907–1930*, Stockholm: Gebers, 1953, s. 214.
- 54 Magnus von Platen, s. 181f.
- 55 Fredrik Bööks redogörelse för Heidenstams sista år.
- 56 Fredrik Bööks redogörelse för Heidenstams sista år.
- 57 Magnus von Platen, *Verner von Heidenstam och Emilia Uggla. Ett äktenskap*, Stockholm: T. Fischer & Co, 1994, s. 147.
- 58 Magnus von Platen, s. 187.
- 59 Otto Frödin till Emilia Uggla, 11/11 1937.
- 60 Anna Jacobi till Otto Frödin, 16/12 1937.
- 61 Anna Jacobi till Otto Frödin, annandag jul 1937.
- 62 Otto Frödin till Emilia Uggla, 19/1 1938.
- 63 Emilia Uggla till Ida Robson, 2/3 1938.
- 64 Magnus von Platen, s. 186ff.
- 65 Emilia Uggla till Heidenstam, 21/9 1937.
- 66 Otto Frödin till Elin Lilliehöök 1/12 1938.
- 67 Alma Hedin, *I minnets blomstergårdar*, Stockholm: Gebers, 1950, s. 152.
- 68 Karl Otto Bonnier till Kate Bang, 19/3 1940.
- 69 Otto Frödin till Emilia Uggla, 25/7 1938 (KB).
- 70 Otto Frödin till Emilia Uggla, 19/9 1938: Frödin berättade att Heidenstams namn och datum inristats under en antik lyra: ”Denna sista valde han själv ut för ett par veckor sedan bland ett antal förslag, som jag förelade honom.”
- 71 Kate Bang, *Övralid. Drömmens verklighet*, Stockholm: Bonniers, 1946, s. 15f.
- 72 Fredrik Bööks redogörelse för Heidenstams sista år, manus daterat 15/6 1944.
- 73 Fredrik Bööks redogörelse för Heidenstams sista år, manus daterat 15/6 1944.
- 74 Kate Bang till Augusta Cassel, 9/3 1942.
- 75 Kate Bang, *Vägen till Övralid*, Stockholm: Bonniers, 1945, s. 19f. Alma Hedin påstår emellertid att Heidenstam bestämt att hans mors aska skulle flyttas till Övralid. Se Alma Hedin, *I minnets blomstergårdar*, Stockholm: Gebers, 1950, s. 155.
- 76 Barbro Alving, ”Då jag blev fel fru Bang. Det kom aldrig i tidningen” *Veckojournalen* 1963:13, s. 44–45, 54. Se även E. W. Olson, ”Tidsdramatik vid en diktares jordafärd” *Östersunds-Posten* 20/6 1966.
- 77 Svante Nordin, *Fredrik Böök. En levnadsteckning*, Stockholm: Natur och Kultur, 1994, s. 350f.
- 78 Fredrik Bööks, Sven Hedins och Fanny von Wilamowitz-Moellendorffs tyskvänlighet

är tidigare dokumenterad. Brev från Alma Hedin till Kate Bang visar emellertid också hennes antisemitism och positiva inställning till utvecklingen i Tyskland. Den 20/12 1928 skriver hon med anledning av Martin Lamms introduktion i Svenska Akademien att institutionen väl knappast längre kan kallas för svensk och att säkert hälften av medlemmarna om femtio år kommer att vara judar. Lamms tal var bra, skriver Alma Hedin, även om han var nervös: ”Kanske jag är orättvis när jag misstänker att han kände stundens allvar så djupt, därför att det inte endast var han utan hans ras, som tog inträde. Den döpte Schück kan man ju ej räkna som ren jude, men han har dock tjänat sina anhöriga som en sprängkil, vilken slagit hål i den svenska muren”. Den 24/8 1933 skriver Alma till Kate, något som kan visa hur Heidenstam påverkades av människor runt omkring honom: ”Kate lilla, varför jag nu skriver är för att framföra en begäran till Verner. Men jag finner det klokast att låta Dig censurera den. Det finns en Svensk-Tysk förening i Stockholm. Jag tror att envoyén Lagercrantz är ordförande. Sekreterare är en mycket hygglig och fin överstelöjtnant Fevrell. Han ringde nyss till mig, därför att han hört att jag var god vän med Verner och han bad mig framföra följande. Varje år i början av november har Svensk-Tyska föreningen en Gustav Adolfs-sammankomst. Nu ville Fevrell /med rätta!/ att Verner skulle säga något vid detta tillfälle. Han sade att det skulle ha en så stor betydelse att något forsterländskt och på samma gång för Tyskland uppmuntrande och vänligt sades av just Verner”.

- 79 Otto Frödin till Fanny Wilamowitz von Moellendorff, 3/4 1941.
 80 Fredrik Böök till Otto Frödin, 9/9 1940.
 81 Fredrik Böök till Otto Frödin, 4/6 1941.
 82 Otto Frödin till Fredrik Böök, koncept 26/5 1941.
 83 Fredrik Böök till Otto Frödin, 4/6 1941.
 84 Fredrik Böök till Otto Frödin, 4/6 1941.
 85 Protokoll för Stiftelsen Övralid 13/6 1941 samt 16/6 1941.
 86 Sven Hedin till Fredrik Böök, 31/7 1941.
 87 Alma Hedin till Otto Frödin, 31/7 1941.
 88 Fredrik Böök till Otto Frödin, 4/6 1941.
 89 Se exempelvis *Motala Tidning*, 30/6 1941.
 90 Martin A. Ohlsson till Otto Frödin, 10/7 1941.
 91 Louise Adelswärd till Kate Bang, 3/7 1941
 92 Sign.: ”Koski”, *Afionbladet*, 7/7 1944.
 93 Sign.: ”P”, *Nerikes Allehanda*, 12/8 1944.
 94 Se exempelvis *Stockholms Tidningen*, 16/7 1941.
 95 Fredrik Bööks redogörelse för utvecklingen inom Stiftelsen Övralid, manus daterat 10/11 1943.
 96 Martin A. Ohlsson till Otto Frödin, oktober 1942.
 97 Fredrik Bööks redogörelse för utvecklingen inom Stiftelsen Övralid, manus daterat 10/11 1943.
 98 Otto Frödin till Fredrik Böök 17/7 1941.
 99 Fredrik Böök till Otto Frödin 25/7 1941.

- 100 Fredrik Böök till Otto Frödin 25/7 1941.
- 101 Protokoll för Stiftelsen Övralid 17/9 1941. Bilaga 1: brev från Gunnar Frödin.
- 102 I Protokoll från sammanträdet den 24 september står att ordföranden som ny sekreterare, i Frödins ställe, föreslog advokaten Alf Lindahl. Otto Frödin och Allvar Elmström yrkade att ordföranden var part i målet och därför inte borde delta i ärendets behandling. Förslaget avvisades.
- 103 Fredrik Böök till Alf Lindahl, 25/9 1941 (på Övralid).
- 104 Brev från Otto Frödin till K. G. Westman 26/11 1941. Om Frödins hot om rättegång se brev från Fredrik Böök till Alf Lindahl, 25/9 1941 (på Övralid).
- 105 Alice Trolle till Fredrik Böök, 18/9 1941 (på Övralid).
- 106 Fredrik Böök till Alf Lindahl, 25/9 1941 (på Övralid).
- 107 Fredrik Bööks redogörelse för utvecklingen inom Stiftelsen Övralid, manus daterat 10/11 1943.
- 108 Tor Andrae till Fredrik Böök, 7/10 1941 (på Övralid).
- 109 Brev från Otto Frödin till K. G. Westman 26/11 1941.
- 110 Se Kate Bang, ”Prinsen och diktaren” i *En bok om Prins Eugen*, red.: Gustaf Lindgren, Uppsala: Lindblads, 1948, s. 220.
- 111 Kate Bang till Prins Eugen, 20/1 1940.
- 112 Kate Bang till Vagn Aagesen jr, 3/10 1941 (på Övralid).
- 113 Allvar Elmström till Oskar Fich, 2/11 1942.
- 114 Protestskrivelsen till Stiftelsen Övralid hade undertecknats av: Fritz Sergel, Bibi Nordenskjöld, Nils von Heidenstam, Augusta Cassel, Pontus Reuterswärd, Erik von Heidenstam. Överlämnad till styrelsen 24/2 1942.
- 115 Olof Robson till Kate Bang, 15/4 1942.
- 116 Anton Blanck till Fredrik Böök, 19/11 1943.
- 117 Prins Eugen till Fredrik Böök, 19/6 1943, 23/11 1943.
- 118 Protokoll för Stiftelsen Övralids sammanträde 4/5 1944.
- 119 Fredrik Bööks redogörelse för utvecklingen inom Stiftelsen Övralid, manus daterat 10/11 1943.
- 120 Augusta Cassel till Otto Frödin, 2/11 1943.
- 121 Ove Nelander till Allvar Elmström, 16/6 1942.
- 122 Fredrik Nelander till Otto Frödin, 7/11 1943, 11/11 1943.
- 123 Citerat efter Svante Nordin, s. 336
- 124 Svante Nordin, s. 336.
- 125 [Nils Palmgren] ”Övralids öde” *Aftonbladet*, 4/7 1944.
- 126 *Dagens Nyheter*, 5/7 1944.
- 127 ”Storm kring Övralid: Kate Bang dit om Böök vinner. Trotjänarinnorna pensioneras” *Stockholms Tidningen*, 5/7 1944.
- 128 Fredrik Bööks redogörelse för utvecklingen inom Stiftelsen Övralid, manus daterat 10/11 1943.
- 129 Protokoll för Stiftelsen Övralid 2/4 1948.
- 130 Frödins och Elmströms skrivelse till Ecklesiastikdepartementet undertecknad 11/8 1948.

- 131 Frödins och Elmströms skrivelse till Ecklesiastikdepartementet undertecknad i mars 1949.
- 132 *Expressen*, 14/8 1948.
- 133 [Viveka Heyman] sign.: ”V. H.” ”Övralid kontra Avranches” i *Arbetaren* 18/8 1948.
- 134 Sign.: ”Sesam.” *Kristianstads Länsdemokraten*, 28/9 1948.
- 135 *Stockholms-Tidningen*, 14/8 1948.
- 136 *Dagens Nyheter*, 14/8 1948. Den nämnda artikeln i *Svenska hem i ord och bilder* 1935 skrevs av medarbetaren Maj Sterner medan Stig H: son Björkman var redaktör för tidskriften.
- 137 Elsa Thulin, ”Striden om Övralid”, *Dagens Nyheter*, 17/8 1948.
- 138 Anna Jacobi till Otto Frödin, 8/12 1937.
- 139 Otto Frödin till Emilia Uggla, 20/3 1938 (KB).
- 140 Otto Frödin till Fanny von Wilamowitz-Moellendorff, 9/7 1939 (KB).
- 141 Otto Frödin till Emilia Uggla, 6/4 1938.
- 142 Fredrik Böök och Louise Adelsvärd till Konungen 9/10 1948. Bilaga till protokoll för Stiftelsen Övralids sammanträde 7/12 1948.
- 143 *Svenska Dagbladet*, 14/8 1948.
- 144 Se även Alice Trolle, ”Personliga hågkomster från Övralid” i *Mårbacka och Övralid*, Uppsala: Lindblads, 1940, s. 509.
- 145 Frödins och Elmströms skrivelse till Ecklesiastikdepartementet undertecknad i mars 1949.
- 146 Kate Bang till Augusta Cassel, 9/3 1942.
- 147 Bodil Axelsson, *Meningsfulla förflutenheter. Traditionalisering och teatralisering i en klosterruin*, diss: Linköping 2003, s. 44ff.
- 148 Holger Arbman, ”Frödin, Otto Vilhelm Andreas” i *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 16, red.: Erik Grill (1966). Se även Birger Nermans minnesartikel över Otto Frödin i *Fornvännen* 1954, s. 43–51.
- 149 Ur: Verner von Heidenstam, ”Malatestas morgonsång” i *Dikter* (1895).
- 150 Kate Bang, *Övralid. Drömmens verklighet*, Stockholm: Bonniers, 1946, s. 164.
- 151 Fredrik Böök, *Verner von Heidenstam 2*, Stockholm: Bonniers, 1946, s. 366f.
- 152 *Svenska Dagbladet* 8/7 1946.
- 153 För styrelsens sammansättning åren 1941–2005 se sammanställning i Andreas Nyblom (red.), *Gäster från Jorden. Tal på Övralid 1945–2005*, Stockholm: Bonniers, 2005, s. 300.
- 154 Verner von Heidenstam, *Tankar och utkast*, Stockholm: Bonniers, 1944, s. 9f.

ABSTRACT

Andreas Nyblom, *Kampen om eftermälet. Stiftelsen Övralid och Heidenstams sista vilja. (The Battle of Posterity: Heidenstam's Last Will and the Controversy of its Interpretation.)*

The essay deals with the last and, to a great extent, unexplored years of the life of Verner von Heidenstam (1859–1940), and in particular with the difficulties concerning the establishment and interpretation of his will. The two decades following Heidenstam's successful debut in 1888 were marked by a tremendous growth of fame and renown. He was elected member of the Swedish Academy in 1912 and received the Nobel Prize in 1916. Shortly thereafter, however, he fell into silence. The first signs of senile decay appeared in the early 1930s and his further deterioration provided the opportunity for a small crowd of people to influence the design of his will. In the years prior to his death, a misdirected concern for the writer's place in history was prevalent among people close to him, and his heritage therefore became a mix of myth and falsehood. In the effort to exert influence on the writer's posthumous reputation, the truth about his life in old age was disregarded. The violation of Heidenstam's integrity involved among other things the eviction and deletion of his common-law wife and the simultaneous reintroduction of his first, lawfully wedded wife. The main beneficiary of Heidenstam's will was the Övralid Foundation, which was assigned the task of administrating his estate, literary remains and fortune. The earlier intrigues now caused difficulties within the management of the foundation concerning the interpretation and execution of the will. Disagreement regarding the testator's health and his soundness of mind when signing the will led to continuous conflicts which in many ways would have impact on the subsequent view of Verner von Heidenstam in literary history.